

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

- ตอนที่ 1 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา
- ตอนที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการประเมินทางการศึกษา
- ตอนที่ 3 แนวคิดการประเมินแบบมีส่วนร่วม
- ตอนที่ 4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

4.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการประเมินแบบมีส่วนร่วม

4.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

ซึ่งนำเสนอรายละเอียดในแต่ละตอนดังนี้

ตอนที่ 1 แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา

1. ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา

ความหมายของการมีส่วนร่วมนั้นถูกตีความไปในความหมายต่าง ๆ กัน ขึ้นอยู่กับสภาพความคิด ความเชื่อถือ และความยึดมั่น (Value judgement) ของแต่ละบุคคล แต่ละหน่วยงาน แต่ละองค์กร ทั้งยังขึ้นอยู่กับกาลเวลา และพื้นที่ (Time and Space) และยุคสมัยอีกด้วย ซึ่งมีนักการศึกษาต่างประเทศ และในประเทศได้ให้ความหมายของคำนี้ ไว้หลายท่าน ดังนี้

สำหรับนักการศึกษาต่างประเทศ ได้มีผู้ให้ความหมายของ "การมีส่วนร่วม" ที่มีความใกล้เคียงกัน ดังนี้

ดูว์ลาห์ (ชัชฎกษั วรษ์เจริญ, 2545. หน้า 47 อ้างอิงจาก Douglah, 1970. p. 90)

ได้กล่าวถึง ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า เป็นคำที่มีความหมายกว้าง และใช้ในบริบทต่างกัน

นักการศึกษาใช้คำนี้ในการอ้างอิงถึงการมีส่วนร่วมในเหตุการณ์ กิจกรรมหรือโครงการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษา นักรัฐศาสตร์ใช้คำนี้ในความหมายการเข้าร่วมกับสถาบันทางการเมืองของชุมชน นักสังคมวิทยาใช้ในความหมายของการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ส่วนกลุ่มอื่น ๆ ใช้คำนี้ในความหมายของการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ

ต่อมา หวาง (ชัยฤกษ์ วงษ์เจริญ, 2545. หน้า 47 อ้างอิงจาก Whang, 1981. pp. 91-92) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่าเป็นกระบวนการเข้าไปดำเนินงานของบุคคล หรือกลุ่ม เพื่อให้สะท้อนถึงความสนใจของตน หรือเพื่อให้การสนับสนุนด้านกำลังงาน หรือทรัพยากรต่อสถาบัน / ระบบที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตของพวกเขา และในปีเดียวกันสหประชาชาติ (ชัยฤกษ์ วงษ์เจริญ, 2545. หน้า 47 อ้างอิงจาก United Nations, 1981. p. 5) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การสร้างโอกาสให้สมาชิกทุกคนของชุมชน และสมาชิกในสังคมที่กว้างกว่า สามารถเข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลือ และเข้ามามีอิทธิพลต่อกระบวนการดำเนินกิจกรรมในการพัฒนา รวมทั้งมีส่วนได้รับประโยชน์จากผลของการพัฒนาอย่างเท่าเทียมกัน

สำหรับนักการศึกษาไทย มีผู้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมไว้หลายท่านด้วยกันดังนี้ เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (2537. หน้า 182 – 183) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่าเป็นการที่บุคคลหรือคณะบุคคลเข้ามาช่วยเหลือ สนับสนุนทำประโยชน์ในเรื่องต่าง ๆ หรือกิจกรรมต่าง ๆ อาจเป็นการมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ หรือกระบวนการบริหาร ประสิทธิภาพขององค์การขึ้นอยู่กับการรวมพลังความคิด สติปัญญา นั่นคือ การให้บุคคลมีส่วนร่วมในองค์การนั้น บุคคลจะต้องมีส่วนเกี่ยวข้อง ในการดำเนินการ หรือปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ เป็นผลให้บุคคลนั้นมีความผูกพัน ต่อกิจกรรม และองค์การในที่สุด ส่วนชูชาติ พ่วงสมจิตร์ (2540. หน้า 12) ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนตัดสินใจ ในกิจการใด ๆ ที่มีผลกระทบถึงตัวประชาชน และ เมตต์ เมตต์การุณจิต (2541. หน้า 17) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม คือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนไม่ว่าจะเป็นบุคคล หรือกลุ่มบุคคลเข้ามามีส่วนร่วม ในกิจกรรมไม่ว่าจะเป็นทางตรง หรือทางอ้อม ในลักษณะของการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมทำ ที่มีผลกระทบต่อตนเอง หรือชุมชน ซึ่งให้ความหมายคล้ายกับ ชัยฤกษ์ วงษ์เจริญ (2545. หน้า 7) ที่ให้ความหมาย การมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่การมีส่วนร่วมรับรู้ มีส่วนร่วมคิด มีส่วนร่วมตัดสินใจ มีส่วนร่วมวางแผน มีส่วนร่วมดำเนินการ มีส่วนร่วมประเมินผล มีส่วนร่วมรับผิดชอบ และมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น

สำหรับความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ในประเทศไทย ได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายท่าน ดังนี้

กาญจนา แก้วเทพ (2530. หน้า 250) อธิบายความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาว่า หมายถึง การศึกษาที่มาจากชุมชน เป็นไปเพื่อประโยชน์ของชุมชนและดำเนินการโดยมีส่วนร่วมของชุมชน โดยอาศัยสามเสาหลักของชุมชน คือ บ้าน วัด โรงเรียน

นอกจากนี้ยังมองว่าการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา หมายถึง การที่องค์ประกอบต่าง ๆ ทั้งครู ผู้เรียน ผู้บริหารการศึกษา ผู้นำชุมชน หรือสมาชิกชุมชน มาร่วมกันดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยในการดำเนินการนั้นมีลักษณะกระบวนการ (Process) มีขั้นตอนที่มุ่งหมายจะให้เกิดการเรียนรู้ (Learning) อย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างความยั่งยืนในความสัมพันธ์ของภาคีทุกฝ่ายที่เข้าร่วม ซึ่งมีความหลากหลายตามความเกี่ยวข้องของกิจกรรมที่จะทำ (สื่อพลังงาน, 2543. หน้า 10) สำหรับ ศิริกาญจน์ โกสมภ์ (2542. หน้า 38) และยงยุทธ พนาสนธิ (2546. หน้า 21) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาลักษณะว่า หมายถึง การจัดการศึกษาที่ประชาชน หรือ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการร่วมดำเนินการ ในการร่วมสนับสนุน และส่งเสริมการจัดการศึกษา และการมีสิทธิ์ร่วมรับผลประโยชน์ในการจัดการศึกษา โดยนัยที่เป็นการเกี่ยวข้องทั้งโดยทางตรง และทางอ้อม

จากความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาที่กล่าวไว้ในเบื้องต้น ผู้วิจัยสรุปความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา ได้ว่าหมายถึง การที่ประชาชน หรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการจัดการศึกษา โดยมีส่วนร่วมตั้งแต่ ร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ ร่วมประเมินผล ร่วมรับผิดชอบ และร่วมในผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น

2. ความสำคัญของการมีส่วนร่วม

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 มีบทบัญญัติให้ความคุ้มครองเสรีภาพของประชาชนในการแสดงความคิดเห็น และการรวมตัวกันเป็นองค์กรรูปแบบต่าง ๆ ของประชาชน เพื่อกระทำกิจกรรมต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์แก่กลุ่ม และท้องถิ่นของประชาชน การตระหนักถึงความสำคัญของการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาให้แก่เด็กและเยาวชนของชาติ ได้มีการกล่าวถึงกันมาเป็นเวลานานแล้ว แต่ยังไม่เป็นรูปธรรมให้เห็น จนกระทั่ง รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้มีการบัญญัติเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาอย่างชัดเจนมากขึ้น มีรายละเอียดดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ, 2541. หน้า 9-14)

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540

มาตรา 28 และ 43 กำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีสิทธิที่จะจัดการศึกษาอบรมตามความเหมาะสม และความต้องการภายในท้องถิ่น และเข้าไปมีส่วนร่วมในการศึกษาอบรมของรัฐ และการจัดการศึกษาอบรมของรัฐต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเอกชน

แนวทางการพัฒนา เพื่อให้เกิดการยกระดับความคิดการพัฒนา คือ เปิดโอกาสให้ทุก ๆ ฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาประเทศทั้งร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมติดตามประเมินผล การพัฒนาเพื่อการพัฒนาประเทศเป็นกระบวนการพัฒนา ที่มีการฉีกก้ำกัสน้อย่างสมานฉันท์ การพัฒนาที่สร้างความเข้าใจและเอื้ออาทรต่อกัน เป็นการพัฒนาของประชาชนโดยประชาชนและ เพื่อประชาชน ของปวงประชาชนอย่างแท้จริง

ภายหลังจากที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ได้บัญญัติเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมขององค์กรท้องถิ่นในการจัดการศึกษาให้แก่เด็กและเยาวชนในท้องถิ่นโดยมีสิทธิที่จะจัดการศึกษาอบรมตามความเหมาะสม และความต้องการภายในท้องถิ่น และเข้าไปมีส่วนร่วมในการศึกษาอบรมของรัฐ และการจัดการศึกษาอบรมของรัฐต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเอกชน ดังนั้น เมื่อมีการใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ซึ่งเป็นกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษาเกิดขึ้น

โดยในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ได้กำหนดให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาไว้หลายหมวด หลายมาตรา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2545. หน้า 6 - 33) ดังนี้

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542

หมวด 1 บททั่วไป ความมุ่งหมายและหลักการ
มาตรา 8 (2) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

มาตรา 9 (6) การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น

หมวด 2 สิทธิและหน้าที่ทางการศึกษา

มาตรา 12 นอกเหนือจากรัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้บุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น มีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้งนี้ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง

หมวด 4 แนวการจัดการศึกษา

มาตรา 24 (6) จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลา และทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดา มารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

มาตรา 27 ให้คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อ

ให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ในวรรคหนึ่ง ในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ

มาตรา 29 ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญา และวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาระหว่างชุมชน

หมวด 5 การบริหารและการจัดการศึกษา

มาตรา 40 ให้มีคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สถานศึกษาระดับอุดมศึกษาระดับต่ำกว่าปริญญา และสถานศึกษาอาชีวศึกษา ของแต่ละสถานศึกษา เพื่อทำหน้าที่กำกับและส่งเสริมสนับสนุนกิจการของสถานศึกษา ประกอบด้วย ผู้แทนผู้ปกครอง ผู้แทนครู ผู้แทนองค์กรชุมชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนศิษย์เก่าของสถานศึกษา ผู้แทนพระภิกษุสงฆ์และหรือผู้แทนองค์กรศาสนาอื่นในพื้นที่ และผู้ทรงคุณวุฒิ

หมวด 6 มาตรฐานและการประกันคุณภาพการศึกษา

มาตรา 50 ให้สถานศึกษาให้ความร่วมมือในการจัดเตรียมเอกสารหลักฐานต่าง ๆ ที่มีข้อมูลเกี่ยวข้องกับสถานศึกษา ตลอดจนให้บุคลากร คณะกรรมการของสถานศึกษา รวมทั้งผู้ปกครอง และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสถานศึกษาให้ข้อมูลเพิ่มเติมในส่วนที่พิจารณาเห็นว่าเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติการของสถานศึกษา ตามคำร้องขอของสำนักงานรับรองมาตรฐาน และประเมินคุณภาพการศึกษาหรือบุคคลหรือหน่วยงานภายนอกที่สำนักงานดังกล่าวรับรองที่ทำการประเมินคุณภาพภายนอกของสถานศึกษานั้น

หมวด 7 ครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา

มาตรา 57 ให้หน่วยงานทางการศึกษาระดมทรัพยากรบุคคลในชุมชนให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยนำประสบการณ์ความรู้ ความชำนาญ และภูมิปัญญาท้องถิ่นของบุคคลดังกล่าวมาใช้ เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษา และยกย่องเชิดชูผู้ที่ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษา

หมวด 8 ทรัพยากร และการลงทุนเพื่อการศึกษา

มาตรา 58 (2) ให้ บุคคล ครอบครัวยุ ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ สถาบันสังคม ระดม ทรัพยากรเพื่อการศึกษาโดยเป็นผู้จัด และมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา บริจาคทรัพย์สิน และ ทรัพยากรอื่นให้แก่สถานศึกษา และมีส่วนร่วมรับภาระค่าใช้จ่ายทางการศึกษาตามความเหมาะสม และความจำเป็น

จากสาระที่ปรากฏในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ. 2542 ในหลายหมวด หลายมาตรานี้ จะเห็นได้อย่างต่องแท้ว่า เรื่องการมีส่วนร่วมชุมชนในการจัดการศึกษานั้นเป็นสิ่งที่ มีความสำคัญจำเป็นอย่างยิ่งในการแก้ไขปัญหาการศึกษาของชาติ

นอกจากนี้สาระการมีส่วนร่วมยังได้กำหนดไว้ในมาตรฐานเพื่อการประเมินคุณภาพ ภายนอก ซึ่งจะกล่าวถึงต่อไปนี้

มาตรฐานการศึกษาเพื่อการประเมินคุณภาพภายนอก : ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำหรับมาตรฐานการศึกษาเพื่อการประเมินคุณภาพภายนอก : ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้งฉบับเดิม (พ.ศ.2544) และฉบับปรับปรุง (พ.ศ.2547)ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2544. และ สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมิน คุณภาพการศึกษา. 2547) ดังนี้

มาตรฐานที่ 13 สถานศึกษามีการจัดองค์กรโครงสร้าง และการบริหารงานอย่างเป็นระบบ ครบวงจรให้บรรลุเป้าหมายการศึกษา

ตัวบ่งชี้ 13.3 สถานศึกษามีการบริหารโดยหลักการมีส่วนร่วม

มาตรฐานที่ 14 สถานศึกษาส่งเสริมความสัมพันธ์และความร่วมมือกับชุมชนในการ พัฒนาการศึกษ โดยมิตัวบ่งชี้ 2 ตัว คือ

ตัวบ่งชี้ 14.1 สถานศึกษามีระบบ และกลไกในการส่งเสริมความสัมพันธ์ และความร่วมมือกับชุมชนในการพัฒนาการศึกษา

ตัวบ่งชี้ 14.2 สถานศึกษามีกิจกรรมที่ส่งเสริมความสัมพันธ์และความร่วมมือกับ ชุมชนในการพัฒนาการศึกษา

มาตรฐานที่ 17 สถานศึกษามีการจัดการเรียนการสอนสอดคล้องกับหลักสูตรความ ต้องการของผู้เรียนและท้องถิ่น

ตัวบ่งชี้ 17.1 มีการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของ ท้องถิ่น โดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม

มาตรฐานที่ 27 ชุมชน/ผู้ปกครองมีศักยภาพในการสนับสนุนการจัดและการพัฒนาการศึกษา มีตัวบ่งชี้ 2 ข้อ คือ

ตัวบ่งชี้ 27.1 ผู้ปกครองมีความรัก ความเข้าใจ เอาใจใส่ในการอบรมสั่งสอนบุตรหลานและเป็นแบบอย่างที่ดี

ตัวบ่งชี้ 27.2 ชุมชน/ผู้ปกครองเห็นความสำคัญของการศึกษาและมีความรู้สึกเป็นเจ้าของสถานศึกษา

จะเห็นได้ว่า มาตรฐาน และตัวบ่งชี้ที่ได้กล่าวไว้ในมาตรฐานเพื่อการประเมินคุณภาพภายนอกนั้น มีเพียงเล็กน้อยที่สอดแทรกอยู่ในมาตรฐานด้านกระบวนการ ซึ่งมาตรฐาน และตัวบ่งชี้เหล่านี้ อาจไม่ครอบคลุมความต้องการของชุมชนในการมีส่วนร่วมจัดการศึกษา และตัวบ่งชี้บางตัวอาจยังไม่มีความชัดเจนในการสังเกต ตลอดจนเกณฑ์ที่ใช้ในการตัดสินคุณภาพการมีส่วนร่วมจัดการศึกษายังไม่มีความชัดเจนด้วยเช่นกัน ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ควรได้รับการพัฒนา มาตรฐาน ตัวบ่งชี้ และเกณฑ์การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

3. แนวคิดทฤษฎีองค์ประกอบการมีส่วนร่วม

โคเฮน และอัฟฮอฟ (ชัยฤกษ์ วงษ์เจริญ, 2545. อ้างจาก Cohen and Uphoff, 1977. pp 7- 26) กล่าวถึงกรอบในการพิจารณาเรื่องของการมีส่วนร่วมว่ามีโครงสร้างพื้นฐานจำแนกได้ 3 มิติ คือ พิจารณาว่า

มิติที่ 1 มีส่วนร่วมในเรื่องอะไร (What participation are we concerned with?) หรือเรียกอีกอย่างว่า ประเภทหรือลักษณะของการมีส่วนร่วม ซึ่งกล่าวว่ามี 4 ประเภท ได้แก่

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (participation in decision making)
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ (participation in implementation)
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (participation in benefits)
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (participation in evaluation)

มิติที่ 2 ใครที่เข้ามามีส่วนร่วม (Whose participation are we concerned with?) คือ การมีส่วนร่วมของประชาชน จำแนกออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่

1. ผู้ที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่น
2. ผู้นำท้องถิ่น
3. เจ้าหน้าที่ของรัฐ

4. คนต่างชาติ

กลุ่มคนทั้ง 4 กลุ่ม ที่เกี่ยวข้องกับความร่วมมือนี้ ย่อมมีคุณลักษณะต่าง ๆ กัน ซึ่งควรพิจารณาจากลักษณะบุคคล คือ เพศ อายุ สถานภาพครอบครัว การศึกษา อาชีพ รายได้ ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน ระยะทางของที่พักกับที่ตั้งของ โครงการความร่วมมือ สถานภาพของการได้รับการจ้างงาน (เช่นทำงานเต็มเวลาหรือไม่เต็มเวลา)

มิตินี้ 3 การมีส่วนร่วมเกิดอย่างไร (How is participation occurring with in the project ?)
ในมิตินี้มีประเด็นการพิจารณาอยู่ 4 ประเด็น คือ

1. พื้นฐานของการมีส่วนร่วม (แรงที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมมาจากที่ใด)
2. รูปแบบของการมีส่วนร่วม (รูปแบบขององค์กร การมีส่วนร่วมโดยตรงหรือโดยอ้อม)
3. ขอบเขตของการมีส่วนร่วม (ระยะเวลาที่เข้ามามีส่วนร่วม ช่วงของกิจกรรม)
4. ประสิทธิผลของการมีส่วนร่วม (การให้อำนาจแก่ผู้เข้ามามีส่วนร่วม ปฏิสัมพันธ์ของคุณลักษณะต่าง ๆ ของสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม)

ซึ่งจากแนวคิดของ โคลเฮน และอัฟฮอฟ ในการพิจารณามิติการมีส่วนร่วมออกเป็น 3 มิตินั้น ถ้าพิจารณาในแต่ละมิติ สามารถประยุกต์โยงความสัมพันธ์เข้าสู่การวิจัยในเรื่องของการพัฒนารูปแบบการประเมินการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของสถานศึกษาชั้นพื้นฐาน ในส่วนของการพัฒนามาตรฐาน ตัวบ่งชี้การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของสถานศึกษาชั้นพื้นฐานได้ ดังนี้

โดยในมิติแรก เราพิจารณาว่า มีส่วนร่วมในเรื่องอะไร นั้นอาจสามารถประยุกต์ใช้ โดยมองไปในเรื่องของการหามาตรฐานการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของสถานศึกษานั้นว่ามีอะไรบ้าง

มิตินี้ 2 ใครที่เข้ามามีส่วนร่วม สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ใครในที่นี้หมายถึง ชุมชน ซึ่งสามารถให้คำจำกัดความได้กว้าง ๆ ว่า หมายถึง ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาของสถานศึกษาชั้นพื้นฐานนั้น แต่ยังไม่สามารถนิยามลงไปได้อย่างชัดเจน ทั้งนี้ต้องลงไปศึกษาในเชิงพื้นที่

มิตินี้ 3 การมีส่วนร่วมนั้นเกิดขึ้นอย่างไร สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้พิจารณาถึงการพัฒนาดัชนีที่เป็นสารสนเทศที่จะบอกอย่างไรที่เรียกว่ามีชุมชนได้เข้าไปมีส่วนร่วม

4. กระบวนการการมีส่วนร่วม

การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชนนั้น ประชาชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ในขั้นตอนต่าง ๆ (สำนักงานปฏิรูปการศึกษา, 2545. หน้า 125 – 127) ได้แก่

1. ค้นหาปัญหา จัดลำดับความสำคัญของปัญหา
2. ค้นหาสาเหตุของปัญหาว่าเกิดได้อย่างไร
3. ตกลงใจกำหนดวิธีการแก้ปัญหาว่า ภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชน มีอำนาจและหน้าที่ในการดำเนินการแก้ปัญหาอะไร อย่างไร
4. ตัดสินใจดำเนินงาน หรือไม่ดำเนินงานตามโครงการ
5. พิจารณาวิธีการใช้กิจกรรมต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์อย่างสูงสุดและเสมอภาคแก่ประชาชนในชุมชน
6. ติดตามตรวจสอบการดำเนินงานตามกิจกรรม หรือโครงการต่าง ๆ เพื่อทราบข้อขัดข้อง หรือข้อผิดพลาด จะได้เสนอข้อคิดเห็นท้วงติง หรือเสนอแนวทางแก้ไขได้ทันที่
7. ติดตาม ดูแลความบกพร่องของโครงการต่าง ๆ และดำเนินการแก้ไข ช่อมบำรุง หากเกินขีดความสามารถที่ประชาชนจะดำเนินการแก้ไขได้ด้วยตนเอง ต้องแจ้งให้หน่วยงานที่มีส่วนร่วมรับผิดชอบดำเนินการโครงการมาตั้งแต่ต้น หรือ หน่วยงานปกครองท้องถิ่นทราบ เพื่อให้เข้ามาร่วมกับประชาชนในการซ่อมบำรุงรักษาให้ทันที่
8. ติดตามประเมินผลความสำเร็จ การบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ และติดตามการใช้ประโยชน์ของโครงการอย่างต่อเนื่อง

5. ลักษณะของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมทางการศึกษาของประชาชนอาจมีแนวทาง (สำนักงานปฏิรูปการศึกษา, 2545. หน้า 127-128) ดังนี้

1. ร่วมคิดระหว่างประชาชนด้วยกันเอง และกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ หรือองค์กรภาคเอกชนในการจัดการเรียนการสอน โดยดำเนินการกันเองตามความสามารถ เช่น จัดชั้นเรียนโดยครอบครัวในชุมชน ร่วมกันจัดขึ้น และขอความร่วมมือจากวิทยากรจากเขตพื้นที่การศึกษา
2. แสดงความคิดเห็นโต้แย้งการตัดสินใจในการกำหนดนโยบาย การกำหนดหลักการ วิธีการเกี่ยวกับการจัดการศึกษาได้อย่างกว้างขวาง และมีสิทธิที่จะขอให้ผู้รับผิดชอบนำข้อขัดแย้งมาประชุมปรึกษาหารือกันกับประชาชนหรือองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน เพื่อปรับปรุงการดำเนินการด้านการศึกษาให้เหมาะสมต่อไป

3. ร่วมคิด ร่วมรับผิดชอบกำหนดหลักสูตรวิชาที่จะให้มีการเรียนการสอนในโรงเรียนให้ตรงตามความต้องการ และความจำเป็นในการใช้ความรู้ ให้เหมาะสมกับการดำรงชีวิตอยู่ในชุมชน

4. คัดเลือกตัวแทนเข้าไปเป็นกรรมการในสถานศึกษาในชุมชนนั้น เพื่อช่วยเหลือผู้บริหารจัดการศึกษา ทั้งในด้านการจัดหาอุปกรณ์การเรียนการสอน วัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นต้องใช้ รวมทั้งการระดมพลังของประชาชนในการจัดหางบประมาณมาใช้ในการบริหารจัดการศึกษา

5. มีสิทธิขอให้มีการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงการบริหารจัดการการศึกษา หากปรากฏว่าเมื่อได้ดำเนินการไปแล้วไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชน และชุมชนตามที่ได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้

6. มีสิทธิและมีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลการบริหารจัดการด้านการศึกษาของผู้บริหารสถานศึกษา ครู และบุคลากรทุกระดับ เพื่อกระตุ้นให้ทำงานอย่างจริงจัง จริงใจ เสียสละ และทุ่มเทกับงานอย่างแท้จริง

7. รับผิดชอบในการมีส่วนร่วมดำเนินงานด้านศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม ชนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ตั้งแต่เริ่มต้นและติดตามการดำเนินงานตลอดไป กิจกรรมใดที่นำเข้ามาในชุมชนหากเห็นว่าไม่เหมาะสม จะต้องเข้าร่วมรับผิดชอบ โดยการห้ามปรามแก้ไขให้เหมาะสม

8. ร่วมกิจกรรมการศึกษาขององค์การภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรของประชาชน โดยถือว่ากิจกรรมที่จัดนั้นมีผลต่อประชาชนและชุมชนทั้งสิ้น

นอกจากนี้ รอบบินส์ และแมททิวส์ (บันเทิง ทานะซันท์, 2544. อ้างจาก Robson and Matthews, 1995) ได้กล่าวถึงลักษณะของการมีส่วนร่วมของชุมชนที่สามารถเกิดขึ้นได้หลายทาง และมีระดับที่แตกต่างกันของระดับความเกี่ยวข้อง เช่น การให้ความช่วยเหลือให้สื่อการเรียนการสอน และแรงงานในการสร้างหรือซ่อมอาคารหรืออาคาร หรืออุปกรณ์ของโรงเรียน ซึ่งมีความสำคัญที่ต้องพิจารณาความเกี่ยวข้องของชุมชนมากกว่าความเกี่ยวข้องของผู้ปกครองเท่านั้น ยังมีส่วนอื่นที่ต้องเกี่ยวข้องอีก เช่น คณะกรรมการศึกษา องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มศาสนาและองค์กรของชุมชน

ชุมชนอาจมีความเกี่ยวข้องในด้านบริการ ผู้ร่วมมือ ร่วมพัฒนา และประเมินปัญหาของโครงการการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และการร่วมตัดสินใจ อาจมีระดับการมีส่วนร่วมดังนี้

1. ระดับให้คำปรึกษา ผู้ปกครอง ผู้เชี่ยวชาญ ตัวแทนอุตสาหกรรม และสมาชิกของชุมชนมีความเกี่ยวข้องในการให้คำปรึกษา ไม่มีการร่วมมือในระดับการตัดสินใจ

2. ระดับการมีส่วนร่วม ตัวแทนของผู้มีส่วนร่วมสามารถช่วยตัดสินใจ และออกเสียงได้ตามหน้าที่

3. ระดับการมีส่วนร่วมโดยตรงที่ระดับรากหญ้า กลุ่มนิติบุคคลในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในระดับท้องถิ่น คือ ระบุปัญหาชัดเจนในการเลือก และวางแผนกลวิธีของการศึกษา คนกลุ่มเล็ก

ในชุมชนก็มีโอกาสที่จะเกี่ยวข้องในการตัดสินใจ

6. บทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา

กัมภณฑ์ จุนโท. (2543. หน้า 35 - 40) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาในโรงเรียน ปัจจุบันว่าครูเป็นผู้คอยกำกับ และเป็นผู้อำนวยการความสะดวก (Facilitators) มากกว่าการเป็นผู้สอน (Instruction) เน้นให้นักเรียนเป็นผู้ศึกษาค้นคว้าหาความรู้จากสิ่งรอบข้าง สภาพแวดล้อมรอบตัว สร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง ซึ่งการจัดการศึกษาแบบนี้แตกต่างจากยุคก่อนปี 2542 โดยสิ้นเชิง องค์ประกอบที่สำคัญของกระบวนการศึกษาและการเรียนรู้คือ การเพิ่มบทบาทของชุมชน ผู้ปกครองนักเรียน ตลอดจนการเพิ่มบทบาทของโรงเรียนต่อชุมชน การดึงชุมชนเข้าสู่โรงเรียน ให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา พร้อมทั้งสนับสนุนทรัพยากรในการจัดการศึกษา โดยให้องค์ประกอบที่สำคัญของกระบวนการศึกษาและการเรียนรู้ คือ การเพิ่มบทบาทของผู้ปกครองชุมชน ในการรับรู้การจัดการศึกษาของโรงเรียน ด้วยการคอยกำกับดูแลการศึกษาเล่าเรียนของบุตรหลาน ติดตามความก้าวหน้า และสนับสนุนกิจกรรมการเรียนรู้ของเด็ก บ้านและโรงเรียนจำเป็นต้องเห็นพ้องต้องกันว่า ต้องการให้โรงเรียนและครูทำอย่างไร ผู้ปกครองนักเรียนปฏิบัติตนอย่างไร เป้าหมายของการศึกษาคืออะไร ทั้งสองฝ่ายต้องร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดและมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างไร สังคมต้องการเด็กยุคใหม่ที่มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ใฝ่งาน มีคุณสมบัติที่ดีในการเป็นสมาชิกใหม่ของสังคม ดังนั้น ชีวิตในครอบครัว สิ่งแวดล้อมในชุมชน และอิทธิพลของผู้ใหญ่จะมีผลต่อเด็กเป็นอย่างมาก เด็กต้องได้รับการชี้แนะแนวทาง และได้รับการดูแลอย่างใกล้ชิด จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ทุกฝ่ายในชุมชนควรมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ซึ่งสามารถสรุปสาระของบทบาทได้ดังนี้

1. บทบาทของพ่อแม่ ผู้ปกครอง

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 นับเป็นกฎหมายแม่บททางการศึกษาระดับแรกของไทย ที่ได้กำหนดสาระที่เกี่ยวข้องกับบทบาท และการมีส่วนร่วมของพ่อแม่ ผู้ปกครอง ในการจัดการศึกษาไว้หลายมาตรา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาผู้เรียนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นคนเก่ง คนดี และมีความสุข (มาตรา 6) การมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (มาตรา 8) การส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และพัฒนาตนเองได้เต็มตามศักยภาพ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด (มาตรา 22) การให้ความร่วมมือกับโรงเรียนในการเสริมสร้างการเรียนรู้ที่บ้าน ที่โรงเรียน และแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ (มาตรา 24) และการเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการสถานศึกษา เพื่อทำหน้าที่กำกับ และส่งเสริมสนับสนุนกิจการของสถานศึกษา (มาตรา 40) ซึ่งมีรายละเอียดเกี่ยวกับบทบาทการมีส่วนร่วมของพ่อแม่ ผู้ปกครองดังนี้

1.1 เครือข่ายพ่อแม่ ผู้ปกครอง ในสถานศึกษา

การปฏิรูปการศึกษาตาม พ.ร.บ.การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ได้สร้างกระแสและความตื่นตัวให้กับพ่อแม่ ผู้ปกครอง ได้มีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายพ่อแม่ ผู้ปกครอง ในโรงเรียน และสถานศึกษาต่าง ๆ การดำเนินงานเครือข่ายพ่อแม่ ผู้ปกครอง ภายในโรงเรียนอยู่ในรูปคณะกรรมการเครือข่ายภายในโรงเรียน โดยพ่อแม่ ผู้ปกครอง เข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ ในบางโรงเรียนมีการเลือกตั้งคณะกรรมการที่เป็นตัวแทนของพ่อแม่ ผู้ปกครอง เป็นคณะกรรมการเครือข่ายพ่อแม่ ผู้ปกครองระดับห้องเรียน คณะกรรมการฯ ระดับชั้นเรียน และคณะกรรมการฯ ระดับโรงเรียน โดยมีจุดมุ่งหมายให้เครือข่ายพ่อแม่ ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของโรงเรียนให้เกิดประสิทธิภาพและคุณภาพทั้งในด้านวิชาการ การพัฒนาผู้เรียน และการพัฒนาบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ในการเลือกตั้งคณะกรรมการเครือข่ายระดับโรงเรียนอาจเป็นการเลือกตั้งจากผู้แทนคณะกรรมการเครือข่ายระดับชั้นเรียน จากคณะกรรมการบริหารโรงเรียน และจากสมาคมผู้ปกครองและครูเข้าร่วมเป็นกรรมการด้วย ทั้งนี้เพื่อให้เครือข่ายพ่อแม่ ผู้ปกครอง มีบทบาทในการส่งเสริมสนับสนุน และร่วมกำหนดแนวทางการจัดการศึกษาของโรงเรียน บทบาทคณะกรรมการเครือข่ายพ่อแม่ ผู้ปกครอง โดยทั่วไปเป็นการเสริมสร้างกระชับความสัมพันธ์ของเครือข่าย มีการศึกษาปัญหาและสำรวจความต้องการในการพัฒนาทั้งในระดับห้อง ชั้นและโรงเรียน กำหนดโครงการ/กิจกรรม ที่งาน และการประสานงาน นอกจากนั้นอาจมีการริเริ่มโครงการ/กิจกรรมที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ ผู้ปกครอง กับโรงเรียนโดยเป็นโครงการ/กิจกรรมที่โรงเรียนริเริ่มดำเนินการจัดขึ้นเองหรือเครือข่ายพ่อแม่ ผู้ปกครอง เป็นผู้ริเริ่มโดยได้รับความเห็นชอบจากคณะครูอาจารย์ในโรงเรียนนั้น ๆ

1.2 สมาคม/ชมรมผู้ปกครองและครู

ในโรงเรียนต่าง ๆ ได้มีการจัดตั้งสมาคม/ชมรมผู้ปกครองและครู โดยส่วนใหญ่มีจุดประสงค์เพื่อเปิดโอกาสให้พ่อแม่ ผู้ปกครอง เข้ามามีส่วนร่วมพัฒนาโรงเรียน พิจารณาแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ส่งเสริมการศึกษา การเรียนการสอนของบุตรหลาน การสนับสนุนกิจกรรมของโรงเรียน รวมทั้งหาทุน มาพัฒนาและช่วยเหลือโรงเรียน ซึ่งแต่เดิมที่ผ่านมาสมาคม/ชมรมผู้ปกครองและครูในโรงเรียนต่างๆ ได้ดำเนินงานสนับสนุนกิจกรรมการเรียนการสอนของโรงเรียน แต่กลุ่มพ่อแม่ ผู้ปกครอง ยังไม่ค่อยมีบทบาทมากนัก การรวมตัวเป็นเครือข่ายพ่อแม่ ผู้ปกครอง ค่อนข้างมีน้อยยังไม่ค่อยมีการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่ ผู้ปกครอง กับโรงเรียน ในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ แต่หลังจากที่มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ซึ่งเกิดกระแสการปฏิรูปการศึกษา สมาคมผู้ปกครองและครูในโรงเรียนต่าง ๆ ได้มีความ

1. 2976290
ต้นตัวและปรับบทบาทเพื่อให้มีส่วนร่วมในการปฏิรูปการศึกษา โดยเฉพาะการปฏิรูปการเรียนรู้และ
เชื่อมโยงการดำเนินงานกับเครือข่ายพ่อแม่ ผู้ปกครองในโรงเรียนมากขึ้น

2. บทบาทของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

การประกาศใช้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 เป็นผลให้มีการ
กำหนด "ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วย คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน พ.ศ.2543"
โดยมีโรงเรียนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชนได้นำไปถือปฏิบัติ ทำให้
พ่อแม่ ผู้ปกครองได้เข้าไปมีบทบาทและมีส่วนร่วมจัดการศึกษาในโรงเรียน คณะกรรมการสถาน
ศึกษา ขั้นพื้นฐานมีจำนวน 7-15 คน ประกอบด้วย ผู้แทนพ่อแม่ ผู้ปกครอง ผู้แทนครู ผู้แทนองค์กร
ชุมชน ผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้แทนศิษย์เก่า ผู้ทรงคุณวุฒิ และให้ผู้บริหารโรงเรียน/
สถานศึกษาเป็นกรรมการและเลขานุการตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ มาตรา 40 ระบุให้
คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานทำหน้าที่กำกับและส่งเสริมสนับสนุนกิจการของสถานศึกษา
อย่างไรก็ดีในบางโรงเรียน เช่น โรงเรียนราชวินิตมัธยม ได้กำหนดบทบาทและหน้าที่ของคณะ
กรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานไว้อย่างชัดเจน ดังนี้

- 2.1 กำหนดนโยบาย และแผนพัฒนาของสถานศึกษา
- 2.2 ให้ความเห็นชอบแผนปฏิบัติการประจำปีของสถานศึกษา
- 2.3 ให้ความเห็นชอบในการจัดทำสาระหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น
- 2.4 กำกับและติดตามการดำเนินงานตามแผนของสถานศึกษา
- 2.5 ส่งเสริมและสนับสนุนให้เด็กทุกคนในเขตบริการได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างทั่วถึงมีคุณภาพ และได้มาตรฐาน
- 2.6 ส่งเสริมให้มีการพิทักษ์สิทธิเด็ก ดูแลเด็กพิการ เด็กด้อยโอกาส และเด็กที่มีความสามารถพิเศษให้ได้รับการพัฒนาเต็มตามศักยภาพ
- 2.7 เสนอแนวทางและมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการด้านวิชาการ ด้านงบประมาณ ด้านการบริหารงานบุคคลและด้านการบริหารทั่วไปของสถานศึกษา
- 2.8 ส่งเสริมให้มีการระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษาตลอดจนวิทยากรภายนอกและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเสริมสร้างพัฒนาการของนักเรียนทุกด้าน รวมทั้งสืบสานจารีตประเพณีศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่นและของชาติ
- 2.9 เสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษากับชุมชน ตลอดจนประสานงานกับองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อให้สถานศึกษาเป็นแหล่งวิทยากรชุมชนและมีส่วนร่วม

ในการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่น

2.10 ให้ความเห็นชอบรายงานผลการดำเนินงานประจำปีของสถานศึกษา
ก่อนเสนอต่อสาธารณชน

2.11 แต่งตั้งที่ปรึกษาและ/หรือคณะอนุกรรมการเพื่อดำเนินงานตามระเบียบนี้
ตามที่เห็นสมควร

2.12 ปฏิบัติการอื่นตามที่ได้รับมอบหมายจากหน่วยงานต้นสังกัดของสถาน
ศึกษานั้น

3. บทบาทของผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการมีส่วนร่วมจัดการศึกษา

เมื่อวิเคราะห์บทบัญญัติในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 สามารถ
สรุปภารกิจที่มุ่งหวังให้ประชาคมในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมจัดการศึกษาในทุกระดับและ
ทุกประเภท ได้ดังนี้ (สำนักงานปฏิรูปการศึกษา, 2545 หน้า 77-86)

3.1 การมีส่วนร่วมในทางวิชาการ แนวการจัดการศึกษาในยุคปฏิรูป ยึดหลัก
ผู้เรียนสำคัญที่สุด เพื่อให้ผู้เรียนเป็นคนดี มีปัญญา มีความสุข ความเป็นไทยและความเป็นสากล
การสร้างผู้เรียนให้มีคุณลักษณะดังกล่าวกระทำได้โดยผ่านทาง การพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการ
เรียนรู้ ซึ่งทุกฝ่ายในสังคมมีส่วนร่วมเป็นสำคัญในด้านต่าง ๆ ดังนี้

3.1.1 การมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตรของสถานศึกษา หลักสูตรการ
ศึกษาขั้นพื้นฐานนั้นมีทั้งในระดับชาติ และระดับสถานศึกษา

ในระดับชาติ รัฐจัดให้มีหลักสูตรแกนกลาง ซึ่งใช้ร่วมกันในสถานศึกษาทุกแห่ง
ขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานในท้องถิ่นสามารถกำหนดสาระของหลักสูตร
ในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์
เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา
ดังกล่าว เป็นไปตามแนวคิดการใช้ชุมชนเป็นฐาน เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้อยู่ในชุมชน
เรียนรู้จากชุมชนด้วยประสบการณ์จริง ในสถานการณ์จริง เรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น ผู้รู้
ผู้มีประสบการณ์ และสถานประกอบการในชุมชน และใช้ข้อมูลสภาพชุมชนเป็นพื้นฐานในการจัด
การเรียนการสอน ให้ผู้เรียนมองเห็นสภาพปัญหาที่แท้จริงของชุมชน ตระหนักและร่วมแก้ไขปัญหา
ของชุมชน

3.1.2 การมีส่วนร่วมในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ การพัฒนากระบวนการ
การเรียนรู้ให้มีความหลากหลายและศึกษาได้อย่างต่อเนื่อง จำเป็นจะต้องมีการจัดหา พัฒนาสื่อและ
กระบวนการต่าง ๆ ทั้งนี้ในหลักการ ชุมชนสามารถเน้นสื่อที่มีอยู่ในท้องถิ่น ใช้แหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญา

ในชุมชน และสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมกับสถานศึกษาในการจัดกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างน้อย 2 ลักษณะ ดังนี้

3.1.2.1 การจัดตั้งและพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ โดยประสานความร่วมมือระหว่างสถานศึกษากับพ่อแม่ ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อจัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่

3.1.2.2 การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นควบคู่กับวิทยาการสากล ในขณะที่จำเป็นต้องพัฒนาผู้เรียนให้มีความรู้ในวิทยาการสากล และใช้สื่อเทคโนโลยีที่ทันสมัย การพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ยังคงเน้นไปที่การใช้ประโยชน์จาก “ผู้รู้” ในท้องถิ่น ทั้งนี้ผู้นำชุมชนอาจร่วมมือกับหน่วยงานทางการศึกษา เพื่อระดมผู้รู้ในชุมชนให้มีส่วนร่วมในการศึกษา โดยร่วมเป็นวิทยากรหรือร่วมจัดกิจกรรมในสถานศึกษา เพื่อจะได้นำประสบการณ์ ความรอบรู้ ความชำนาญ และภูมิปัญญาท้องถิ่นของบุคคลดังกล่าวมาใช้ให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษา และยกย่องเชิดชูผู้ที่ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษา รวมทั้งการสนับสนุนให้สถานศึกษาร่วมมือกับชุมชนในการพัฒนาสื่อการเรียนรู้โดยใช้ภูมิปัญญาในชุมชน

3.1.3 การมีส่วนร่วมในการถ่ายทอดความรู้เพื่อพัฒนาชุมชนในยุคปฏิรูปการศึกษา เป้าหมายของการให้การศึกษาจะไม่จำกัดแต่เฉพาะผู้เรียน หรือจำกัดแต่ภายในเขตโรงเรียนอีกต่อไป แต่ยังรวมไปถึงการให้ความรู้ ทักษะ การสร้างเจตคติและจิตสำนึกร่วมกันในการพัฒนาท้องถิ่นของตน

3.1.4 การมีส่วนร่วมในการสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิต เนื่องจากการศึกษาต้องเป็นกระบวนการต่อเนื่องตลอดชีวิต คนในชุมชนทุกคนควรมีโอกาสได้เรียนรู้ “ทักษะการดำรงชีวิต” ควบคู่ไปกับ “ทักษะการเรียนรู้” เพื่อจะได้พัฒนาตนเองและสังคมได้ ด้วยเหตุนี้การสร้างวัฒนธรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตจึงมีความจำเป็น เช่นการสร้าง “เครือข่ายการเรียนรู้ชุมชน” เป็นต้น

3.2 การมีส่วนร่วมทางการบริหาร จากหลักการบริหารสถานศึกษาที่ใช้โรงเรียนเป็นฐานโดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งกำหนดให้การปฏิบัติเสร็จสิ้นที่สถานศึกษาให้มากที่สุด โดยคำนึงถึงควมมีอิสระและคล่องตัวเป็นสิ่งสำคัญ การบริหารจะทำในรูปคณะกรรมการ โดยมีผู้แทนจากท้องถิ่นเข้าร่วมเป็นกรรมการด้วย ดังนั้นผู้นำชุมชนและประชาชนในท้องถิ่นจึงสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมโดยตรง โดยทำหน้าที่เป็นกรรมการได้ทั้งในระดับเขตพื้นที่การศึกษา และสถานศึกษา รวมทั้งเข้าไปมีส่วนร่วมทางอื่นได้ เช่น ติดตาม ตรวจสอบการจัดการศึกษาในท้องถิ่น การประสานงาน และติดตามการดำเนินงานปฏิรูปการศึกษาของรัฐ เป็นต้น โดย

3.2.1 การมีส่วนร่วมในฐานะกรรมการ โดยมีหน้าที่ในการกำกับ ดูแล ส่งเสริม สนับสนุนการบริหารจัดการศึกษา โดยคำนึงถึงการบริหารและการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ ให้สะท้อนความเป็นท้องถิ่นที่ประชาชนมีความคุ้นเคยและผูกพันอยู่แล้ว และประชาชนสามารถ เข้ามามีส่วนร่วมได้อย่างเต็มที่

3.2.2 การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ตรวจสอบคุณภาพการศึกษา

พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 กำหนดให้สถานศึกษามีระบบการประกันคุณภาพการศึกษา โดยแบ่งเป็นการประกันคุณภาพภายในและภายนอก การประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาเป็นวิธีที่ทำให้การศึกษามีมาตรฐาน และถือเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการบริหารการศึกษาที่ต้องดำเนินการ อย่างต่อเนื่อง โดยสถานศึกษาจะต้องจัดทำรายงานประจำปีเสนอต่อหน่วยงานต้นสังกัด หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและจะต้องเปิดเผยรายงานการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาประจำปีนั้นต่อ สาธารณชน ซึ่งในการตรวจสอบคุณภาพการศึกษา สถานศึกษาจะต้องให้ข้อมูลเพิ่มเติม รวมทั้ง เชิญผู้ปกครองและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสถานศึกษาร่วมให้ข้อมูลการจัดการศึกษา

3.2.3 การมีส่วนร่วมในฐานะผู้สนับสนุนการศึกษาทางเลือกให้สมาชิก

ในชุมชนได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน และให้ความสำคัญเป็นพิเศษแก่คนพิการ ผู้ด้อยโอกาสและผู้มี ความสามารถพิเศษ โดยที่การจัดการศึกษาจะเป็นในรูปแบบการศึกษาในระบบ การศึกษานอก ระบบ หรือการศึกษาตามอัธยาศัย และอนุญาตให้มีการเทียบโอนระหว่างกันได้

3.2.4 การมีส่วนร่วมในฐานะผู้สร้างแรงจูงใจเพื่อการศึกษา การยกระดับ การศึกษาขั้นพื้นฐานของคนไทยให้สูงถึงระดับมัธยมปลายตามที่คาดหวัง จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมี การเสริมแรงเพื่อให้ผู้ที่อยู่ในวัยเรียนเข้ารับการศึกษาก่อน ผู้นำชุมชนจึงอาจต้องทำหน้าที่เป็นผู้ให้ข้อมูลให้ คำแนะนำ ประสานงานกับหน่วยงานเพื่อหาทางช่วยเหลือ

3.3 การมีส่วนร่วมทางการเงินและการลงทุนเพื่อการศึกษา ผู้นำชุมชนมีส่วนร่วม ด้านต่าง ๆ ดังนี้

3.3.1 เป็นผู้ร่วมระดมทุนเพื่อการศึกษา การปฏิรูปการศึกษาจำเป็น จะต้องอาศัยทรัพยากรและสรรพกำลังทั้งปวงจากท้องถิ่น

3.3.2 เป็นผู้ริเริ่มและสนับสนุนการจัดตั้งกองทุนเพื่อการศึกษาของชุมชน

3.3.3 ร่วมติดตามการใช้เงินและกองทุนให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยเป็นไป อย่าง "โปร่งใส" และ "เกิดประโยชน์สูงสุด"

7. ขอบข่ายและภารกิจการบริหารสถานศึกษา

สถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ได้แบ่งขอบข่ายและภารกิจการบริหารสถานศึกษา ออกเป็น 4 ด้าน (กระทรวงศึกษาธิการ. 2546 หน้า 32 - 73) ดังนี้

1. การบริหารวิชาการ
2. การบริหารงบประมาณ
3. การบริหารงานบุคคล
4. การบริหารทั่วไป

โดยในแต่ละด้านมีขอบข่าย /ภารกิจ ดังต่อไปนี้

1. การบริหารวิชาการ

แนวคิด

งานวิชาการเป็นงานหลัก หรือเป็นภารกิจหลักของสถานศึกษา ที่พระราชบัญญัติการศึกษา แห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มุ่งให้กระจายอำนาจในการบริหาร จัดการไปให้สถานศึกษาให้มากที่สุด ด้วยเจตนารมณ์ที่จะให้สถานศึกษาดำเนินการได้โดยอิสระ คล่องตัว รวดเร็ว สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน สถานศึกษา ชุมชน ท้องถิ่น และการมีส่วนร่วมจากผู้ที่มีส่วนได้เสียทุกฝ่าย ซึ่งจะ เป็นปัจจัยสำคัญทำให้สถานศึกษามีความเข้มแข็งใน การบริหารและการจัดการ สามารถพัฒนาหลักสูตร และกระบวนการเรียนรู้ ตลอดจนการวัดผล ประเมินผล รวมทั้งการวัดปัจจัยเกื้อหนุนการพัฒนาคุณภาพนักเรียน ชุมชน ท้องถิ่น ได้อย่างมี คุณภาพ และมีประสิทธิภาพ

ขอบข่าย / ภารกิจ

1. การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา
2. การพัฒนากระบวนการเรียนรู้
3. การวัดผล ประเมินผล และเทียบโอนผลการเรียน
4. การวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา
5. การพัฒนาสื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา
6. การพัฒนาแหล่งเรียนรู้
7. การนิเทศการศึกษา
8. การพัฒนาระบบประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา
9. การส่งเสริมความรู้ด้านวิชาการแก่ชุมชน

10. การประสานความร่วมมือในการพัฒนาวิชาการกับสถานศึกษาอื่น

11. การส่งเสริมและสนับสนุนงานวิชาการแก่บุคคล ครอบครัวยุ วังค์กร หน่วยงาน และสถาบันอื่นที่จัดการศึกษา

2. การบริหารงานงบประมาณ

แนวคิด

การบริหารงานงบประมาณของสถานศึกษามุ่งเน้นความเป็นอิสระ โดยการบริหารจัดการมีความคล่องตัว โปร่งใส ตรวจสอบได้ ยึดหลักการบริหารมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ และบริหารงบประมาณแบบมุ่งเน้นผลงาน ให้มีการจัดหาผลประโยชน์จากทรัพย์สินของสถานศึกษา รวมทั้งจัดหารายได้จากบริหารมาใช้บริหารจัดการเพื่อประโยชน์ทางการศึกษา ส่งผลให้เกิด คุณภาพที่ดีขึ้นต่อผู้เรียน

ขอบข่าย/ภารกิจ

1. การจัดทำและเสนอของบประมาณ
2. การจัดสรรงบประมาณ
3. การตรวจสอบ ติดตาม ประเมินผล และรายงานผลการใช้เงินและผลการดำเนินงาน
4. การระดมทรัพยากร และการลงทุนเพื่อการศึกษา
5. การบริหารการเงิน
6. การบริหารบัญชี
7. การบริหารพัสดุและสินทรัพย์

3. การบริหารงานบุคคล

แนวคิด

การบริหารงานบุคคลในสถานศึกษา เป็นภารกิจสำคัญที่มุ่งส่งเสริมให้สถานศึกษาสามารถ ปฏิบัติงานเพื่อตอบสนองภารกิจของสถานศึกษา เพื่อดำเนินการด้านการบริหารงานบุคคลให้เกิด ความคล่องตัว อิสระภายใต้กฎหมาย ระเบียบ เป็นไปตามหลักธรรมาภิบาลข้าราชการครู และ บุคลากรทางการศึกษาได้รับการพัฒนา มีความรู้ ความสามารถ มีขวัญกำลังใจ ได้รับการยกย่อง เชิดชู เกียรติ มีความมั่นคง และก้าวหน้าในวิชาชีพ ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาของ ผู้เรียนเป็นสำคัญ

ขอบข่าย/ภารกิจ

1. การวางแผนอัตรากำลังและกำหนดตำแหน่ง
2. การสรรหาและการบรรจุแต่งตั้ง
3. การเสริมสร้างประสิทธิภาพในการปฏิบัติราชการ
4. วินัยและการรักษาวินัย
5. การออกจากราชการ

4. การบริหารทั่วไป

แนวคิด

งานบริหารทั่วไป เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดระบบบริหารองค์กร ให้บริการบริหารงานอื่น ๆ บรรลุผลตามมาตรฐาน คุณภาพ และเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยมีบทบาทหลักในการประสานส่งเสริม สนับสนุนและการอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ในการให้บริการการศึกษาทุกรูปแบบ มุ่งพัฒนา สถานศึกษาให้ใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยีอย่างเหมาะสม ส่งเสริมในการบริหารและการจัดการ ศึกษาของสถานศึกษา ตามหลักการบริหารงานที่มุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ของงานเป็นหลักโดยเน้นความ โปร่งใส ความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ ตลอดจนการมีส่วนร่วมของบุคคล ชุมชน และองค์กรที่ เกี่ยวข้องเพื่อให้การจัดการศึกษามีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

ขอบเขต / ภารกิจ

1. การดำเนินงานธุรการ
2. งานเลขานุการคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน
3. การพัฒนาระบบและเครือข่ายข้อมูลสารสนเทศ
4. การประสานและพัฒนาเครือข่ายการศึกษา
5. การจัดระบบการบริหารและพัฒนาองค์กร
6. งานเทคโนโลยีสารสนเทศ
7. การส่งเสริมสนับสนุนด้านวิชาการ งบประมาณ บุคลากร และบริหารทั่วไป
8. การดูแลอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม
9. การจัดทำสำมะโนผู้เรียน
10. การรับนักเรียน
11. การส่งเสริมและประสานงานการจัดการศึกษาในระบบ นอกระบบและตามอัธยาศัย
12. การระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา

13. การส่งเสริมงานกิจกรรมนักเรียน
14. การประชาสัมพันธ์งานการศึกษา
15. การส่งเสริมสนับสนุนและประสานงานการจัดการศึกษาของบุคคล ชุมชน องค์กร
หน่วยงานและสถาบันสังคมอื่นที่จัดการศึกษา
16. งานประสานราชการกับเขตพื้นที่การศึกษาและหน่วยงานอื่น
17. การจัดระบบการควบคุมภายในหน่วยงาน
18. งานบริการสาธารณะ
19. งานที่ไม่ได้ระบุไว้ในงานอื่น

ตอนที่ 2 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการประเมิน

ในการดำเนินงานใด ๆ จำเป็นอย่างยิ่งที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจะต้องทราบถึงความเป็นไปได้ ความพร้อม ความก้าวหน้า และความสำเร็จของงานนั้นๆ ดังนั้นข้อมูลที่ได้จากการประเมิน จะช่วยตอบคำถามต่าง ๆ ได้ ถ้าการดำเนินงานปราศจากการประเมิน ผู้ปฏิบัติจะไม่ทราบถึงปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น ความพร้อม ความเหมาะสมของการดำเนินงาน และเมื่อสิ้นสุดการดำเนินงาน ก็จะไม่ทราบว่าผลการดำเนินงานเป็นอย่างไรบ้าง ควรยกเลิก หรือปรับหรือขยายงานนั้นหรือไม่อย่างไร ทั้งนี้เพราะไม่มีสารสนเทศ จากการประเมินมาช่วยสนับสนุนการตัดสินใจนั่นเอง

ซึ่งในการดำเนินงานด้านการประเมินจำเป็นต้องมีการกำหนดแผนของการดำเนินการประเมินไว้ล่วงหน้า ซึ่งได้แก่ การกำหนดรูปแบบหรือโมเดลของการประเมิน หรือการพัฒนารูปแบบการประเมิน รูปแบบการประเมินนี้เป็นทั้งการบรรยายถึงกิจกรรมที่ผู้ประเมินกระทำ หรือการกำหนดว่ากิจกรรมอะไรบ้างที่ผู้ประเมินควรกระทำ ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ ผู้ประเมินจะเป็นผู้กำหนดขึ้นใช้เป็นแนวทางการประเมิน (Alkin & Ellett, 1990. p. 15)

2.1 ความหมายของรูปแบบการประเมิน

ความหมายของรูปแบบการประเมินได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายท่าน ดังนี้

Alkin & Ellett (1990. p. 15) กล่าวว่า รูปแบบการประเมินแต่ละรูปแบบนั้น เป็นการอธิบาย สิ่งที่ผู้ประเมินทำ หรือเป็นการกำหนดสิ่งที่คุณประเมินควรจะทำ โดยทั่วไป ผู้ประเมินจะมีความเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจคุณค่า (value) หรือจุดประสงค์ (current status of objects) หรือเรื่องราว (states of affairs) ซึ่งคำว่า “รูปแบบ” ถูกนำไปใช้ใน 2 ความหมาย คือ 1) เป็นรูปแบบที่

กำหนดงานหรือกิจกรรม (Prescriptive model) โดยรูปแบบที่พัฒนาควรจะต้องมีความง่ายสะดวกต่อการนำไปใช้ โดยมีการตั้งกฎเกณฑ์ ข้อห้ามและกรอบแนวทางในการดำเนินงานที่มีลักษณะเฉพาะที่ผู้กำหนดหรือผู้พัฒนารูปแบบการประเมินเห็นว่าเป็นแนวทางของการปฏิบัติงานการประเมินที่ดีที่สุด และนำไปสู่ผลสำเร็จของการประเมินรูปแบบของการประเมิน ซึ่งเป็นรูปแบบที่ให้เป็นตัวอย่าง และ 2) รูปแบบเชิงบรรยาย (Descriptive model) เป็นการกำหนดข้อความและข้อสรุปทั่วไปนำมาใช้ในการบรรยาย พยากรณ์ หรืออธิบายกิจกรรมการประเมิน ซึ่งเป็นรูปแบบที่พัฒนาเพื่อเสนอทฤษฎีเชิงประจักษ์

ส่วน ศิริชัย กาญจนวาสี (2542, หน้า 4.1 และ 2545, หน้า 103) ได้กล่าวถึงรูปแบบการประเมินว่าหมายถึง กรอบความคิด หรือแบบแผนในการประเมินที่แสดงให้เห็นถึงรายการที่ควรประเมิน หรือกระบวนการของการประเมิน ซึ่งแต่ละรูปแบบจะบอกให้ทราบว่าในการประเมินโครงการใดโครงการหนึ่งนั้น เราควรพิจารณาในเรื่องอะไรบ้าง (What) ในขณะที่เดียวกันบางรูปแบบอาจมีการเสนอแนะด้วยว่าในการประเมินแต่ละรายการ/ แต่ละเรื่องควรพิจารณาหรือตรวจสอบอย่างไร ซึ่งเป็นลักษณะของการเสนอแนะวิธีการ (How) นอกจากนี้ยังได้กล่าวว่ารูปแบบการประเมินเป็นแนวทางรูปธรรมตามสภาพจริงที่ถ่ายโยงระบบความสัมพันธ์มาจากแนวคิดทฤษฎีการประเมินสู่แผนการปฏิบัติการทางการประเมิน

สรุปความหมายของรูปแบบการประเมิน หมายถึง กรอบแนวทางการดำเนินงานสำหรับผู้ประเมิน ซึ่งประกอบด้วยเป้าหมายการประเมิน สิ่งที่มีประเมิน กิจกรรมหรือวิธีการประเมิน ตลอดจนเกณฑ์ที่ใช้ในการตัดสินคุณภาพของสิ่งที่มีประเมิน

2.2 แนวคิดในการพัฒนารูปแบบการประเมิน

เดวิด เนโว (Nevo, 1983, pp. 117-128) ได้นำเสนอแนวคิดในการสร้างหรือพัฒนารูปแบบการประเมิน โดยการตั้งคำถามหลัก 10 คำถาม ซึ่งได้ปรับปรุงมาจาก คำถามหลักในการพัฒนา รูปแบบประเมินที่พัฒนาขึ้นโดยสตีฟเฟิลบีม (Stufflebeam) ซึ่งการพัฒนารูปแบบการประเมินควรตอบคำถามเหล่านี้ให้ได้ มีรายละเอียด ดังนี้

คำถามที่ 1 : การประเมินคืออะไร

ในคำถามนี้ ผู้ที่พัฒนารูปแบบการประเมินต้องนิยามรูปแบบและตอบคำถามให้ได้ว่าเป็นรูปแบบการประเมินที่เน้นการตัดสินคุณค่า หรือมุ่งประเมินเพื่อการปรับปรุงและพัฒนา

คำถามที่ 2 : การประเมินมีหน้าที่อะไร

ในคำถามนี้ เป็นการบอกถึงบทบาทของการประเมินว่าทำหน้าที่อะไร อาจพิจารณาว่าเป็นแบบรวมสรุป (Summative evaluation) หรือการประเมินความก้าวหน้า (Formative evaluation) หรือหน้าที่อื่นใด

คำถามที่ 3 : อะไรคือสิ่งที่จะประเมิน

คำถามนี้เป็นสิ่งที่สำคัญในการพัฒนารูปแบบการประเมิน เพราะผู้พัฒนารูปแบบต้องศึกษาสิ่งที่จะประเมินให้เข้าใจโดยต้องแท้ เพื่อระบุว่าประเมินอะไรบ้าง และจะวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ อย่างไร

คำถามที่ 4 : ในการประเมินควรได้สารสนเทศอะไร

คำถามนี้ต้องการให้ระบุว่าประเมินเพื่อให้ได้สารสนเทศอะไร ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการนิยามการประเมินในครั้งนั้น ๆ ว่าต้องการอะไร เพียงใด โดยจะต้องกำหนดตั้งแต่ต้น

คำถามที่ 5 : ใช้เกณฑ์อะไรในการตัดสิน

ในการประเมินย่อมต้องมีเกณฑ์เพื่อใช้ในการตัดสินผลการประเมิน ดังนั้นในการพัฒนารูปแบบการประเมินต้องตอบให้ได้ว่าในการประเมินนั้น ๆ จะใช้เกณฑ์อะไรเพื่อตัดสินสิ่งที่ประเมิน

คำถามที่ 6 : การประเมินควรจัดกระทำเพื่อใคร

ในคำถามนี้เป็นการระบุถึงผู้ที่ต้องการใช้สารสนเทศจากการประเมินว่าเป็นกลุ่มใดบ้าง โดยต้องระบุให้ มีความชัดเจนตั้งแต่แรก

คำถามที่ 7 : รูปแบบการประเมินควรเป็นอย่างไร

เป็นการพิจารณาว่ารูปแบบการประเมินควรเป็นอย่างไร โดยระบุถึงรายละเอียดต่าง ๆ เช่น กิจกรรมการประเมิน เป็นต้น

คำถามที่ 8 : ควรใช้วิธีการใดในการประเมิน

คำถามนี้ต้องตอบให้ชัดว่า ในการประเมินตามรูปแบบที่พัฒนาขึ้น สามารถใช้เทคนิคหรือวิธีการใดจึงจะเหมาะสมและเข้าถึงข้อมูลของการประเมินได้ดี

คำถามที่ 9 : ใครควร ทำหน้าที่ประเมิน

เป็นการระบุว่าผู้ที่จะทำหน้าที่เป็นผู้ประเมินมีใครบ้าง และมีคุณสมบัติอย่างไร

คำถามที่ 10 : ควรใช้มาตรฐานอะไรในการตัดสินการประเมิน

สำหรับ ศิริชัย กาญจนวาสี (2543 . หน้า 55-60) ได้กล่าวการพัฒนารูปแบบการประเมินว่าในการประเมินหรือการวิจัยเชิงประเมินนี้มีคำถามหลัก 4 คำถาม ซึ่งเป็นแนวคิดพื้นฐานสำหรับการประเมินเพื่อประกอบการวางแผนการดำเนินกิจกรรมในกระบวนการประเมิน ได้แก่

1. ประเมินทำไม เป็นคำถามที่จะช่วยในการกำหนดเป้าหมายของการประเมิน
2. ประเมินอะไร เป็นคำถามที่ช่วยในการวิเคราะห์สิ่งที่มุ่งประเมิน
3. ประเมินอย่างไร เป็นคำถามที่ช่วยในการสร้างเครื่องมือในการประเมิน การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล
4. ตัดสินผลด้วยวิธีใด เป็นคำถามที่ช่วยในการพิจารณาเกณฑ์และตัดสินคุณค่าของสิ่งที่มุ่งประเมินได้

เมื่อผู้ประเมินสามารถกำหนดกิจกรรมในกระบวนการประเมินนี้ได้ก็ถือว่า ตอบคำถามหลักทั้ง 4 คำถามได้

จากที่ได้ศึกษาแนวคิดในการพัฒนารูปแบบการประเมิน พบว่า ยังไม่มีหลักการที่แน่นอนในการพัฒนารูปแบบการประเมิน นักประเมินบางคนอาศัยประสบการณ์ในการประเมินเพื่อเสนอแนวคิดการประเมินในลักษณะของ "รูปแบบการประเมิน" บางส่วนใช้แนวคิดเกี่ยวกับคำถามหลักเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนารูปแบบการประเมิน บางกรณีพยายามที่จะใช้ทฤษฎีต่าง ๆ มาสนับสนุนเพื่อให้รูปแบบมีความน่าเชื่อถือ สำหรับการพัฒนารูปแบบการประเมินการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในครั้งนี้ ผู้วิจัยประยุกต์แนวคิดการพัฒนารูปแบบของ สิริชัย กาญจนวาสี (2543, หน้า 56) โดยนำคำถามทั้ง 4 ข้อ มากำหนดเป็นองค์ประกอบของรูปแบบการประเมิน และประยุกต์แนวคิดการประเมินภายใน เพื่อนำสารสนเทศไปสู่การพัฒนาสถานศึกษาให้มีคุณภาพ

ตอนที่ 3 การประเมินแบบมีส่วนร่วม (Participatory Evaluation)

3.1 ความหมายของการประเมินแบบมีส่วนร่วม

JICA (2001 : p 10) (Japan International Cooperation Agency) ได้ให้ความหมายของการประเมินแบบมีส่วนร่วม ว่าหมายถึง การประเมินที่กระทำโดยผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์สุดท้าย (Final beneficiaries) ซึ่งผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจะมีส่วนร่วมในการออกแบบวางแผนการประเมิน ได้แก่ ขั้นตอนเตรียมวางแผนการประเมิน การรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล และการปรับปรุงแผนของโครงการ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ของการประเมินแบบมีส่วนร่วมดังนี้

1. เสริมสร้างความสามารถทางการจัดการ (Building management capacity)
2. ส่งเสริมความรู้สึกในการเป็นเจ้าของ (Promoting ownership)
3. เพิ่มผลสะท้อนที่มีประสิทธิผล (Enhancing effective feedback)

4. พัฒนาการรับผิดชอบในหน้าที่ (Advancing accountability)

UNDP (1997) ให้ความหมายการประเมินแบบมีส่วนร่วมว่าหมายถึง การตรวจสอบ และประเมินโปรแกรม หรือโครงการโดยผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง (Stakeholders) และผู้ที่ได้รับผลประโยชน์ (Beneficiaries) ซึ่งเป็นการสะท้อน และมุ่งเน้นที่จะค้นหาเพื่อพัฒนาการทำงานโดย

1. ให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและผู้ที่ได้รับผลประโยชน์ได้รับโอกาสในการสะท้อนความก้าวหน้าและปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นของโครงการ
2. ก่อให้เกิดความรู้ซึ่งเป็นผลการเรียนรู้จากการนำไปใช้ และนำไปสู่การทำงานที่ถูกต้อง และ/หรือปรับปรุงการทำงาน
3. ให้ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องเป็นเครื่องมือในการสื่อให้เห็นสภาพแวดล้อมของพวกเขา

Greenwood and Levin (สำนักมาตรฐานการศึกษา สำนักงานสภาพัฒนาการศึกษาระดับสูง, 2545 หน้า 24 อ้างอิงจาก Sharon, 2001) กล่าวว่า การประเมินแบบมีส่วนร่วม เป็นการประเมินที่มีจุดหมายสร้างกระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกโครงการ ซึ่งจะช่วยให้เกิดความพยายามไปถึงจุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้

Jackson and Kassam (สำนักมาตรฐานการศึกษา สำนักงานสภาพัฒนาการศึกษาระดับสูง, 2545 หน้า 24 อ้างอิงจาก Sharon, 2001) ได้ให้ความหมายว่า การประเมินแบบมีส่วนร่วมคือ กระบวนการประเมินตนเอง การส่งเสริมความรู้ และการร่วมมือของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder) ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา โดยมีส่วนร่วมระบุหัวข้อการประเมิน การออกแบบการประเมินการเก็บรวบรวม และวิเคราะห์ข้อมูล และบทบาทในการค้นพบผลของการประเมิน

รัตนะ บัวสนธิ์ (2548, หน้า 122) ให้ความหมายของการประเมินการมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การประเมินที่ปรับปรุงประยุกต์แนวคิดมาจากการวิจัยทางสังคมศาสตร์ซึ่งมีความครอบคลุมหรือเป็นหุ้นส่วนกันในการดำเนินการประเมินระหว่างบุคคลที่ได้รับการฝึกอบรมมาทางด้านการประเมินโดยตรง บุคคลที่ทำหน้าที่ปฏิบัติงาน หรือทำการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการ สมาชิกในองค์กรที่รับผิดชอบเกี่ยวกับโครงการ และกลุ่มบุคคลที่สนใจหรืออยู่ในลำดับต้น ๆ ที่จะเป็นผู้ใช้ผลการประเมิน

สุวิมล ว่องวานิช (2538, 52-56) ได้กล่าวถึงการประเมินแบบมีส่วนร่วมเป็นการประเมินที่นำผู้ที่เกี่ยวข้องกับการประเมินเข้ามามีส่วนร่วมในการประเมินด้วย ทั้งนี้กลุ่มของผู้ประเมินมาจากผู้มีส่วนร่วมในโครงการ (Project Participants) และนักประเมินอาชีพ (Professional Evaluator) คน

กลุ่มนี้จะร่วมกันทำงานตั้งแต่การจัดการ การลงมือทำงานด้วยการประเมินผล และการแพร่ผลงานการประเมินไปยังกลุ่มสมาชิกต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและมองว่าการประเมินนี้มีข้อดี เพราะเป็นการดึงเอาบุคลากรที่มีประสบการณ์ในงานของตนเองเข้ามาช่วยในการประเมิน และถือว่าคนกลุ่มนี้เป็นผู้ตัดสินใจโครงการได้ดีกว่าผู้อื่น และยังเป็นการสร้างบรรยากาศของการเรียนรู้ที่ดี โดยการนำเอาผู้ใช้ผลการประเมิน (End-users) มาทำการประเมินร่วมกันกับนักประเมินอาชีพ

สำนักมาตรฐานการศึกษา สำนักงานสภาพัฒนาการศึกษาระดับชาติ (2545. หน้า 24) ได้ให้ความหมายของการประเมินแบบมีส่วนร่วม ว่าหมายถึง กระบวนการที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับโครงการ ได้ร่วมกันศึกษา เก็บรวบรวม วิเคราะห์ข้อมูล และตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการของตนเอง ทั้งนี้อาจ ตั้งแต่การเริ่มทำโครงการ กระบวนการดำเนินงาน ผลสรุปของโครงการและแนวโน้มทิศทางของโครงการในอนาคต กระบวนการแบบมีส่วนร่วมจะทำให้ผู้ร่วมโครงการสามารถพัฒนาตนเอง

สรุปความหมายของการประเมินแบบมีส่วนร่วม หมายถึง การประเมินที่เป็นการดำเนินการร่วมกันระหว่างผู้มีความรู้ทางการประเมิน กับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง หรือผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากสิ่งที่จะประเมิน โดยทำงานร่วมกันตั้งแต่ ขั้นตอนแผนการประเมิน รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล และปรับปรุงสิ่งที่มุ่งประเมิน โดยมุ่งเน้นให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง หรือผู้ที่ได้รับผลประโยชน์ได้เกิดการเรียนรู้ และนำไปปรับปรุง และพัฒนาโครงการเพื่อให้บริการคุณภาพที่ดียิ่งขึ้น

3.2 แนวคิดของการประเมินแบบมีส่วนร่วม

3.2.1 การประเมินแบบมีส่วนร่วมจะต้องทำให้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายได้ตระหนักในความสำคัญของการประเมินร่วมกัน การติดตามประเมินผลจึงจะดำเนินไปอย่างราบรื่นและก่อให้เกิดการเรียนรู้ และปรับปรุงงานอย่างแท้จริง

3.2.2 ในการประเมินแบบมีส่วนร่วมทุกฝ่ายมีความรู้ ความเข้าใจร่วมกันในเรื่อง

3.2.2.1 หลักการและแนวคิดการประเมินแบบมีส่วนร่วม

3.2.2.2 ขั้นตอนและวิธีการการประเมินแบบมีส่วนร่วม

3.2.2.3 บทบาทหน้าที่ของแต่ละฝ่ายที่จะเข้าร่วมประเมิน

3.2.3 ในการประเมินแบบมีส่วนร่วมจะต้องให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการดำเนินโครงการ ได้แก่ กลุ่มชาวบ้าน กลุ่มผู้นำชุมชน ผู้ปฏิบัติงาน บริหารโครงการ กรรมการ และที่ปรึกษาโครงการ พันธมิตร หรือแนวร่วมของโครงการ หน่วยงานราชการ นักวิชาการ และนักประเมิน การมีส่วนร่วมจะต้องมีส่วนร่วมในเรื่องร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมดำเนินงาน และร่วมรับผล

3.2.4 ในการประเมินแบบมีส่วนร่วมไม่ควรยึดมาตรฐานของทีมีประเมิน หรือมาตรฐานใครคนใดคนหนึ่ง แต่ควรพิจารณาการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกับผู้ปฏิบัติงานจริง มาตรฐานควรเป็นมาตรฐานที่ทุกฝ่ายร่วมกันกำหนดเพราะ

3.2.4.1 ผู้ปฏิบัติงานใกล้ชิดสถานการณ์และเข้าใจสภาพพื้นที่ได้ดีกว่าคนภายนอกเป็นผู้มีประสบการณ์ตรง แต่บางครั้งอาจวิเคราะห์เข้าใจข้างชาวบ้าน และโครงการหรือด้วยความสัมพันธ์กับโครงการ อาจทำให้เสนอข้อมูลโครงการได้ไม่ทุกเรื่อง การแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นกันจะทำให้การตัดสินใจถูกต้องยิ่งขึ้น

3.2.4.2 ทีมีประเมินผลจากภายนอก ไม่สามารถเข้าใจรายละเอียดทุกอย่างของโครงการได้ แต่มีมุมมองหลากหลาย และไม่มีส่วนได้ส่วนเสียกับโครงการ จึงสามารถวิเคราะห์ได้เต็มที่ ไม่ติดปัญหาความสัมพันธ์ การแลกเปลี่ยนที่เป็นจริง และมุมมองทางวิชาการ จะทำให้การประเมินโครงการมีประสิทธิภาพ

3.2.5 ในการประเมินแบบมีส่วนร่วมไม่ใช่การที่ถูกขี้นผิด แต่มุ่งเน้นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน จากการดำเนินงานที่ผ่านมาไม่ว่าถูกหรือผิด สำเร็จหรือล้มเหลว ถือเป็นบทเรียนที่สำคัญที่ชี้ให้เห็นจุดอ่อน จุดแข็งที่ควรปรับปรุงการดำเนินงานต่อไปในอนาคต

3.3 หลักการของการประเมินแบบมีส่วนร่วม (Principles of participatory evaluation)

Guide to Project Evaluation : A Participative Approach (<http://www.hc-sc.gc.ca/hppb/familyviolence/html/1project.htm>) ได้กล่าวถึงหลักการของการประเมินแบบมีส่วนร่วมไว้ 6 ข้อ ดังนี้

1. การประเมินแบบมีส่วนร่วมมุ่งเน้นให้เกิดการเรียนรู้ เกิดการปรับปรุงแก้ไข และได้รับความสำเร็จ
2. การประเมินต้องเป็นประโยชน์ต่อคนผู้ซึ่งทำงานนั้นซึ่งถูกประเมิน
3. กระบวนการประเมินเป็นการประเมินขณะดำเนินโครงการ และเป็นแนวทางที่ให้ผู้มีส่วนร่วมทุกคนใช้ข้อมูลจากการประเมินตลอดโครงการ ไม่ใช่เพียงแค่การประเมินครั้งสุดท้าย
4. สิ่งที่ได้คือความก้าวหน้าของการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของความรู้ ทักษะ
5. ทักษะ และพฤติกรรม ซึ่งถูกสร้างขณะทำการประเมิน
6. ผู้สนับสนุนโครงการรับผิดชอบในการกำหนดคำถามของการประเมิน กำหนดตัวบ่งชี้ความสำเร็จและกรอบของระยะเวลาที่เป็นจริง
7. การประเมินแบบมีส่วนร่วมทำให้มีความเป็นไปได้ในการร่วมความสนใจ ระหว่างการทำงาน ทำให้งานบรรลุเป้าหมาย ของผู้ลงทุนโครงการและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอื่น ๆ

นอกจากนี้ Michael Quinn Patton (1997, หน้า 100) ได้กล่าวถึงหลักการประเมินแบบมีส่วนร่วมมีด้วยกัน 9 ข้อ คือ

1. กระบวนการประเมินเกี่ยวข้องกับผู้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้เนื้อหา และทักษะ การประเมิน ตัวอย่างเช่น การกำหนดเป้าหมาย, การกำหนดสถิติพิเศษ, การร่วมกันกำหนดปัญหา, การแปลผลข้อมูล, การตัดสินใจพิจารณาข้อมูล, และร่วมในกระบวนการเพื่อให้ได้ผลลัพธ์
2. ผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการเป็นเจ้าของการประเมิน โดยเป็นผู้ร่วมกันตัดสินใจ สร้างและนำข้อสรุปไปใช้ ซึ่งการมีส่วนร่วมต้องเกิดขึ้นจริง
3. ผู้มีส่วนร่วมมุ่งเน้นประเมินทั้งในกระบวนการและการได้ผลลัพธ์ โดยเป็นผู้มีความสำคัญในการพิจารณาและแสดงความคิดเห็น
4. ผู้มีส่วนร่วมทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม และผู้อำนวยการความสะดวกในการประเมิน คอยสนับสนุนกลุ่มอย่างต่อเนื่องและรวบรวมข้อค้นพบ
5. ลักษณะการประเมิน ประกอบด้วย ข้อมูล ซึ่งเข้าใจง่าย และมีความหมาย สำหรับผู้มีส่วนร่วม
6. การประเมินตนเอง, การประเมินภายในเป็นสิ่งที่มีความสูง ดังนั้นการประเมิน ควรส่งเสริมความรับผิดชอบของผู้ที่มีส่วนร่วมให้ประเมินตนเอง และชุมชนของพวกเขาเป็นอันดับแรก และการประเมินภายนอกเป็นอันดับรองมา
7. นักประเมินเป็นเพียงผู้อำนวยการความสะดวก เป็นผู้ร่วมมือ และแหล่งเรียนรู้ ส่วนผู้มีส่วนร่วมเป็นผู้ตัดสินใจและเป็นนักประเมิน
8. ผู้อำนวยการความสะดวกในการประเมินฟังระลึก และยอมรับในคุณค่าของผู้มีส่วนร่วม และความรู้ความชำนาญ และทำงานเพื่อช่วยผู้มีส่วนร่วม ระลึกในคุณค่าของพวกเขา และความรู้ความชำนาญของแต่ละคน
9. ความแตกต่างของสถานะระหว่าง ผู้อำนวยการความสะดวกในการประเมิน และผู้มีส่วนร่วมมีเพียงเล็กน้อย

D. Greenwood and M. Levin (1998, p 239) กล่าวว่า การประเมินแบบมีส่วนร่วมมีเป้าหมายเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ ให้กับผู้รับโครงการซึ่งจะช่วยให้พวกเขาประสบความสำเร็จบรรลุเป้าหมาย

3.4 กระบวนการประเมินแบบมีส่วนร่วม (Participatory Evaluation)

UNDP (1997) ได้กล่าวถึงวิธีการประเมินแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า มีแนวทางการดำเนินการได้หลากหลายในการนำไปสู่เป้าหมายของการประเมิน แต่เพื่อให้ได้แนวทางที่ดีที่สุดที่จะเป็นประโยชน์ในการประเมินแบบมีส่วนร่วม ได้กำหนดกรอบวิธีการทำงานไว้กว้าง ดังนี้

กรอบการทำงาน (Framework)

กรอบการทำงาน ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ที่เป็นพื้นฐาน ดังนี้

1. ขั้นเตรียม (Pre-planning and preparation)
2. ขั้นกำหนดปัญหาการประเมิน (Generating evaluation questions)
3. ขั้นรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล (Data-gathering and analysis)
4. ขั้นสะท้อน และปรับปรุงแก้ไข (Reflection and action)

1. ขั้นเตรียม (Pre-planning and preparation)

ในระยะแรกของการประเมินแบบมีส่วนร่วมควรจะวางพื้นฐานความรู้ความเข้าใจในเรื่องของการประเมินแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเป็นรากฐานสร้างความสนใจให้กับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

1.1 เพื่อสร้างความสนใจแก่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการเข้ามาดำเนินการประเมินแบบมีส่วนร่วมรวบรวมสนับสนุนให้ผู้ใช้ประโยชน์ปลายทาง (end – user) เข้ามาร่วมมือ

1.2 เนื่องจากการประเมินแบบมีส่วนร่วม เป็นการประเมินเพื่อความโปร่งใส จึงมีการเปิดอภิปรายความมุ่งหมาย เป้าหมาย และจุดประสงค์ และมีการสนับสนุนอย่างหลากหลายคำถามพื้นฐาน "ใครที่ต้องการรู้อะไรเพื่อวัตถุประสงค์อะไร?"

1.3 เมื่อผู้ที่เกี่ยวข้องไม่มีความสนใจ ควรให้บททวนแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ เช่น เนื้อหาโครงการ, เพิ่มความเข้าใจในบริบท. อ้างอิงข้อมูลเชิงคุณภาพ และปริมาณ และให้คำแนะนำกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งทางตรงและทางอ้อม

1.4 ให้เนื้อหาสาระเชิงวิชาการ และบ่งชี้ผู้อำนวยการความสะดวกทางการประเมิน และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการประเมินแบบมีส่วนร่วม และเนื้อหาทางการบริหารจัดการอื่น ๆ

2. ขั้นกำหนดปัญหาการประเมิน (Generating evaluation questions)

2.1 ร่วมกันอภิปราย และตัดสินใจโดยผู้ใช้ประโยชน์ปลายทาง (end-users) ซึ่งวิธีการรวบรวมข้อมูลเหล่านี้มีความเป็นไปได้สูงที่จะได้ข้อมูลที่มีประโยชน์ และเกี่ยวข้องทั้งคนนอก และคนใน

2.2 ประเมินทักษะการวิจัยของบุคคลที่เกี่ยวข้องในการประเมินแบบมีส่วนร่วม และให้การอบรมตามความต้องการ

2.3 กำหนดวิธีการในการเก็บข้อมูลแต่ละวิธีนั้น จะต้องพิจารณาให้เหมาะสมกับประเภทของข้อมูลที่ต้องการ โดยพิจารณาสมผสานเทคนิควิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลให้เหมาะสม

2.4 พิจารณาบรรยากาศทางสังคม – วัฒนธรรม และการเมือง, ความไม่มั่นคงทางการเมือง หรือ พื้นที่ห่างไกล ตัวอย่างเช่น ความรู้สึกที่ไวต่อสภาพแวดล้อมทางสังคม – วัฒนธรรม, ประเด็นภาษาพื้นเมือง, ประเด็นเพศ และความหลากหลายทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมของชนกลุ่มน้อย เป็นกุญแจสำคัญที่สามารถส่งผลต่อความสำเร็จของการประเมินแบบมีส่วนร่วม เช่นเดียวกับวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เหมาะสม

2.5 ร่วมกันกำหนดคำถามการประเมินกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง โดยทำการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Workshops) กับกลุ่มใหญ่ หรือเยี่ยมภาคสนามไปยังที่ทำงานหรือบ้านของผู้ใช้ผลประโยชน์ปลายทาง (end-users) โดยให้เหมาะสมกับการติดต่อ ประชุม

2.6 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล และให้การฝึกอบรมตามความต้องการในระยณะนี้ ผู้ที่อำนวยความสะดวกหรือทีมงานเปรียบเสมือนบุคคลสำคัญ

3. ขั้นรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล (Data-gathering and analysis)

3.1 ออกแบบสถานที่ชุมนุมให้เหมาะสมกับการพบปะของ end-users และการทำงานกับพวกเขาในลักษณะการมีส่วนร่วม ในการประชุมเชิงปฏิบัติการสำหรับกลุ่มใหญ่ซึ่งผู้แทนกลุ่ม end-user สามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานการประเมินกับผู้อื่น ซึ่งมีหลายระดับ หรือหลายด้าน สำหรับการติดต่อที่ต้องเผชิญหน้าอย่างมาก นั่นคือการเยี่ยมภาคสนาม สามารถสร้างความพอใจต่อความต้องการในการเก็บข้อมูลจากแหล่งข้อมูลเดียวหรือจากกลุ่มเล็ก ๆ เช่น การสนทนากลุ่ม (Focus groups)

3.2 ให้คำแนะนำ หรือการฝึกอบรมสำหรับสมาชิกทีมประเมินผู้ซึ่งทำงานเป็นผู้รวบรวมข้อมูลอยู่ตลอดเวลา ในการตรวจสอบสามเฒ่า ซึ่งเป็นเครื่องมือง่าย ๆ ที่สมาชิกประเมินมักใช้ในการตรวจสอบข้อมูล โดยตรวจสอบความถูกต้องและความตรงของกระบวนการ และข้อมูล ซึ่งเป็นกลวิธีที่มีประสิทธิภาพในการใช้ระหว่างการเก็บข้อมูล

4. ขั้นสะท้อน และปรับปรุงแก้ไข (Reflection and action)

ระยะสุดท้ายของการประเมินแบบมีส่วนร่วมมีลักษณะเป็นการสร้างแนวทางแก้ปัญหาของ end user มีกลุ่มการประเมินแบบมีส่วนร่วม โดยเริ่มจากปัญหาหรือคำถามประเมิน ซึ่งถูกนิยามไว้ อย่างชัดเจนโดย end users สำหรับเป้าหมายของกิจกรรมนี้คือ

4.1 เพื่อตรวจสอบความตรง (validate) ประสบการณ์ของ end user โดยใช้เป็นพื้นฐานสำหรับการวางแผนในอนาคต มากกว่าใช้การวางแผนจากบุคคลภายนอก

4.2 เพื่อกระตุ้นให้ end users ค้นหาคำตอบและปรับปรุงการทำงานด้วยตัวเองมากกว่าหลักเลี้ยงมัน

4.3 เพื่อส่งเสริมให้มีความรู้สึกของการกำหนดตนเองและสนับสนุนโดยผ่านการเสริมพลัง

ข้อเสนอแนะขั้นตอนการทำในแต่ละPhase ของการประเมินแบบมีส่วนร่วม

1. ขั้นเตรียมก่อนการวางแผน

1.1 ร่างกรอบความคิดโดยอยู่บนพื้นฐานหลักการประเมินแบบมีส่วนร่วม
นิยามตัวแปรหรือปัจจัย สำหรับการประเมินแบบมีส่วนร่วม (เช่น อะไรที่จะทำให้สำเร็จหรือไม่สำเร็จ)

1.2 ประเมินความรู้สึก และแหล่งทรัพยากร หรือปัจจัยที่ทำให้สำเร็จ และไม่สำเร็จ

1.3 ระบุผู้อำนวยความสะดวกในการประเมิน, สมาชิกของทีม และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

1.4 ร่วมกันปรึกษา กำหนดเป้าหมาย และวัตถุประสงค์ของการประเมินกับบุคคลที่เป็น

กุญแจสำคัญ

2. ขั้นกำหนดปัญหาการประเมิน

2.1 อำนวยความสะดวกในการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม, หรือการลงสนาม
เยี่ยม, สถานที่ทำงานหรือบ้านของผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง

2.2 รวบรวมประเด็นหลักของการประเมิน

3. ขั้นการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 ให้การฝึกอบรมที่จำเป็นเกี่ยวกับวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.2 รวบรวมข้อมูล

3.3 วิเคราะห์ข้อมูล

4. ขั้นการสะท้อนและปรับปรุง

4.1 แก้ปัญหา หรือตอบคำถามก่อน

4.2 รวมแหล่งทรัพยากรสำหรับใช้แก้ปัญหาระหว่างการประเมิน

4.3 ปรับปรุงแก้ไข

ส่วน Robert E. Stake (2004 : P 195) ได้กล่าวถึงขั้นตอนของวิธีการประเมินแบบมีส่วนร่วมไว้ 7 ขั้นตอน

1. กำหนดความต้องการของผู้ได้รับผลประโยชน์
2. กำหนดเป้าหมายสิ่งที่ประเมินและขอบเขตของปัญหา
3. กำหนดเกณฑ์การประเมิน
4. กำหนดมาตรฐานการประเมิน
5. กำหนดน้ำหนักการสังเคราะห์
6. รวบรวมข้อมูลและแปลผลคุณภาพของการทำงานของทีมงาน และผู้มีส่วนร่วม
7. ตรวจสอบ ประเมิน และเปลี่ยนแปลงค่าใช้จ่ายโปรแกรม

การประเมินแบบมีส่วนร่วม ผู้เชี่ยวชาญด้านการประเมิน จะต้องมีศักยภาพในการรายงาน แต่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจะต้องเข้าใจในโครงการหรือสิ่งที่มุ่งประเมินเป็นอย่างดี ซึ่งนักประเมินภายนอกไม่เข้าใจอย่างลึกซึ้ง

รัตนะ บัวสนธิ (2548. หน้า 125-126) ได้จัดลำดับขั้นตอนการประเมินแบบมีส่วนร่วมได้เป็น 8 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 ประสานงาน ติดต่อก่อสร้างความสัมพันธ์ ความรู้สึกในการมีส่วนร่วมกับบุคคลที่มีแนวโน้มว่าจะเป็นผู้ให้ประโยชน์จากผลการประเมินเป็นกลุ่มแรก ๆ ก่อนกลุ่มอื่น ๆ (มักได้แก่ ผู้ทำหน้าที่ตัดสินใจกำหนดนโยบาย และผู้ปฏิบัติงานในโครงการ)

ขั้นที่ 2 ร่วมกำหนดกลุ่มบุคคลดังกล่าว ทำการวิเคราะห์กำหนดประเด็นปัญหาที่ต้องการศึกษาประเมิน

ขั้นที่ 3 ร่วมกำหนดแหล่งข้อมูลสำหรับการเก็บรวบรวม ออกแบบและเลือกเครื่องมือให้สอดคล้องกับลักษณะข้อมูลและแหล่งข้อมูล

ขั้นที่ 4 ร่วมกันเก็บรวบรวมข้อมูล

ขั้นที่ 5 ร่วมกันวิเคราะห์และสะท้อนกลับ ปรัชญาเกี่ยวกับผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับเพื่อนำไปสู่การปรับปรุงการดำเนินงานโครงการและ/หรือการประเมินโครงการ

ขั้นที่ 6 ร่วมกันกำหนดกรอบโครงร่างประเด็นที่จะเขียนรายงานการประเมิน

ขั้นที่ 7 เขียนรายงานการประเมิน

ขั้นที่ 8 ร่วมกันอ่านรายงาน วิพากษ์วิจารณ์รายงาน ปรับแก้รายงานก่อนตีพิมพ์เผยแพร่สู่สาธารณชน

ส่วน ดวงดาว รุ่งาน (2541) ได้สรุปขั้นตอนในการประเมินแบบมีส่วนร่วมว่ามีขั้นตอนสำคัญ 3 ขั้นตอน ซึ่งมีรายละเอียดแต่ละขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ 1 กระบวนการเตรียมความพร้อม

1.1 การวางแผนการประเมิน เพื่อการสร้างความสำเร็จหลักการ แนวคิดความสำคัญ และขั้นตอนวิธีการประเมินแบบมีส่วนร่วม หน้าที่ของผู้เกี่ยวข้อง การติดตามการประเมิน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายต้องเข้าใจเรื่องดังกล่าวให้ชัดเจนตั้งแต่เริ่มต้นและวางแผนกระบวนการประเมิน การประเมินแบบมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพต้องใช้ทรัพยากรน้อยและเกิดประโยชน์สูงสุด แนวทางการดำเนินการวางแผนการประเมินมีดังนี้

1.1.1 จัดประชุมระดมความคิดเห็นระหว่างกลุ่มเป้าหมาย ทีมประเมิน ตัวแทนองค์กรหรือโครงการที่ต้องการติดตามผลการประเมินและแหล่งเงินทุนเพื่อตอบคำถามดังต่อไปนี้

- 1) จุดประสงค์ของการติดตามประเมินผลเป็นอย่างไร ทำไมต้องมีการประเมิน ใครต้องการให้เกิดการประเมินผล
- 2) เนื้อหา ขอบเขตของการประเมินมีแค่ไหน อะไรบ้าง
- 3) ประเมินผลช่วงเวลาไหนของโครงการ
- 4) ใครเป็นคนประเมิน ทีมประเมินมีใครบ้าง บทบาทหน้าที่ของแต่ละคนมีอะไรบ้าง
- 5) ประเมินอย่างไร กิจกรรมการประเมินจะดำเนินการอย่างไร ใครรับผิดชอบ กิจกรรมใด ใช้เวลานานแค่ไหน
- 6) ใช้ทรัพยากรอะไรบ้าง จำนวนเท่าใด เช่น งบประมาณ อุปกรณ์ บุคลากร เป็นต้น

1.1.2 รวบรวมข้อสรุปในทุกประเด็นจากการจัดประชุมเป็นเอกสารที่ชัดเจน

1.1.3 จัดประชุมร่วมระหว่างตัวแทนทีมประเมิน ผู้บริหารองค์กร เจ้าหน้าที่ ระดับปฏิบัติการขององค์กรที่เข้าร่วมประเมินผลทุกคน เพื่อทำความเข้าใจกับข้อสรุป บทบาท หน้าที่และระยะเวลาในการปฏิบัติงาน

1.1.4 ปรับปรุงเอกสารเป็นโครงการติดตามประเมินผลที่พร้อมนำไปปฏิบัติแจกผู้เกี่ยวข้อง

1.2 การวิเคราะห์โครงการ เพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนที่เข้าร่วมกระบวนการติดตาม ประเมินผลได้ศึกษาบทบทวน ทำความเข้าใจโครงการที่จะประเมินร่วมกันอย่างชัดเจน

1.3 การกำหนดตัวชี้วัด ซึ่งเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่ช่วยให้การปฏิบัติงานการประเมินมีทิศทางในการทำงานมากขึ้น การกำหนดตัวชี้วัดนั้นต้องมาจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้ร่วมแลกเปลี่ยน เรียนรู้ร่วมกัน ตัวชี้วัดต้องสอดคล้องและครอบคลุมกับวัตถุประสงค์ของโครงการ

1.4 การกำหนดกรอบข้อมูลและสร้างเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อเป็นการวางแผนทางการจัดระบบข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์ที่ชัดเจนและเพื่อกำหนดรูปแบบ วิธีการในการเก็บรวบรวมข้อมูล สามารถเก็บรวบรวมข้อมูลได้สะดวก รวดเร็ว ครบถ้วน ตามเป้าหมายที่วางไว้

ขั้นที่ 2 การดำเนินการติดตามประเมินผล

2.1 การเก็บรวบรวมข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูลในการประเมินแบบมีส่วนร่วมเพื่อเป็น ข้อมูลพื้นฐาน ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการประเมินผลที่เสริมสร้างการเรียนรู้ของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องและนำไปสู่การบริหารจัดการที่เหมาะสม ซึ่งการเก็บรวบรวมข้อมูลเริ่มต้นจากการเก็บรวบรวม ข้อมูลจากเอกสาร เก็บรวบรวมข้อมูลโดยแบบสอบถาม การเก็บรวบรวมข้อมูลโดยกระบวนการ กลุ่ม เป็นต้น

2.2 การวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการนำข้อมูลที่ที่เก็บรวบรวมได้ที่เป็นตัวชี้วัดคุณภาพและ ปริมาณที่ได้จากตัวชี้วัด โดยให้เครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลมาแยกแยะ เพื่อค้นหาคุณลักษณะต่าง ๆ ของข้อมูล เพื่อสะดวกในการตีความหมาย แนวทางในการดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ทุกฝ่าย ต้องร่วมกันอธิบายเหตุผลจากข้อมูลที่รวบรวมมา เพื่อสรุปว่า การดำเนินงาน บรรลุวัตถุประสงค์ อย่างไร เพราะเหตุใด ด้วยปัจจัยเงื่อนไขใด พร้อมทั้งเสนอแนะเพื่อให้การดำเนินงานสามารถบรรลุ วัตถุประสงค์ได้ดียิ่งขึ้น

ขั้นที่ 3 กระบวนการการนำเสนอและการเผยแพร่

3.1 การเขียนรายงานการประเมินผล เป็นการแสดงชุดข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์และจัด ระบบแล้ว มีเป้าหมายเพื่อบันทึกและรวบรวมข้อมูลที่เป็นผลมาจากการเรียนรู้ที่เป็นระบบ ตลอดจน กระบวนการประเมินแบบมีส่วนร่วม และเพื่อสะดวกต่อการนำเสนอผลการเรียนรู้หรือประสบการณ์ ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับผู้เกี่ยวข้องในกระบวนการประเมินผล รวมทั้งเผยแพร่ต่อผู้อื่นให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

3.2 การนำเสนอผลการประเมิน เป็นการนำเสนอผลการประเมินต่อผู้เกี่ยวข้อง กระทำโดย การจัดเวที ซึ่งมีเป้าหมายสำคัญเพื่อส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ เกิดการปรับปรุงและพัฒนาโครงการ

3.3 การนำไปใช้และการเผยแพร่ เป็นการนำผลการประเมินไปใช้ของแต่ละฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ขึ้นอยู่กับความเข้าใจและความตระหนักในความสำคัญจากสิ่งที่ได้เรียนรู้มาตลอดกระบวนการ ประเมินโดยมีเป้าหมายสำคัญเพื่อปรับปรุงการดำเนินโครงการให้ดียิ่งขึ้น

สรุปกระบวนการการประเมินแบบมีส่วนร่วม

สรุปกระบวนการการประเมินแบบมีส่วนร่วม ที่ผู้วิจัยได้สังเคราะห์จากแนวคิดของ รัตนะ บัวสนธ์ (2547) ดวงดาว รุ่งาน (2541), Robert E, Stake (2004) และ UNDP (1997) ได้แนวคิดกระบวนการการประเมินแบบมีส่วนร่วมแบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นเตรียมการประเมิน
 - 1.1 กำหนดผู้มีส่วนร่วมในการประเมิน
 - 1.2 สร้างความรู้ความเข้าใจในการให้การประเมินแบบมีส่วนร่วม
2. ขั้นตอนแผนการประเมิน
 - 2.1 กำหนดประเด็นการประเมิน
 - 2.2 ออกแบบการประเมิน ได้แก่ โดยร่วมกำหนดมาตรฐาน ตัวบ่งชี้ แหล่งข้อมูล ระยะเวลาที่ใช้เก็บ ออกแบบและเลือกเครื่องมือให้สอดคล้องกับลักษณะข้อมูลและแหล่งข้อมูล
 - 2.3 สร้างเครื่องมือ
3. ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล/ประเมิน
4. ขั้นวิเคราะห์และสะท้อนกลับ
5. ขั้นนำเสนอผลการประเมินและการนำไปใช้

ตอนที่ 4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

4.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการประเมินแบบมีส่วนร่วม (Participatory Evaluation)

Cousin, J.B. (1996) ได้ทำการวิจัยโดยศึกษาผลของการทำงานแบบมีส่วนร่วมที่มีระดับของการเกี่ยวข้องร่วมมือกันไม่เท่ากัน การวิจัยนี้ทำในบริบทของการประเมินหลักสูตร และการประเมินครู โดยใช้การประเมินแบบมีส่วนร่วม (Participatory Evaluation) โดยผู้วิจัยซึ่งเป็นนักประเมินมืออาชีพทำหน้าที่เป็นนักประเมินภายนอก และครูอาจารย์ในโรงเรียนทำหน้าที่เป็นนักประเมินภายในมาทำงานร่วมกัน Cousin แบ่งระดับของการทำงานแบบมีส่วนร่วมออกเป็น 3 ระดับ คือ (1) การร่วมกันทำงานเต็มรูปแบบ (full partnership) เพื่อหาหลักสูตรที่เหมาะสมกับ

นักเรียนระดับเกรด 7-9 เป็นโครงการ 2 ปี ผู้วิจัยและคณะทำงานในโรงเรียน ทำงานร่วมกันทุกขั้นตอนของการทำงาน จนถึงขั้นของการเขียนรายงานผลการประเมิน ผู้วิจัยมีชื่อเป็นเจ้าของผลงานร่วมกับอาจารย์ใหญ่ในโรงเรียน (2) การทำงานแบบมีส่วนร่วมเสียบบ หรือแบบอยู่เบื้องหลัง (silent partnership) ผู้วิจัยอยู่เบื้องหลังการทำงานของครู ให้คำแนะนำ ให้คำปรึกษา ชี้แนะแนวทางการทำงาน ตรวจสอบเครื่องมือ การเก็บข้อมูล การเตรียมข้อมูล การแปลความหมายผลการวิเคราะห์ข้อมูล การเขียนรายงาน โดยผู้เขียนรายงาน (เจ้าของผลงาน) คือคณะทำงานในโรงเรียน ผู้วิจัยจะได้รับภาระระบุชื่อเฉพาะในกิตติกรรมประกาศ (3) การทำงานแบบร่วมมือทั่วไป (general partnership) ผู้วิจัยให้ความช่วยเหลือครูอาจารย์ห่าง ๆ แล้วแต่คณะทำงานจะขอความร่วมมือในเรื่องอะไร มีการนัดหมายเวลาเพื่อขอคำแนะนำเป็นระยะ ๆ เจ้าของผลงานคือคณะทำงานในโรงเรียนเหมือนแบบที่สอง

ผลการวิจัยพบว่า หลังสิ้นสุดการวิจัย การทำงานแบบมีส่วนร่วมเต็มรูปแบบ ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในกลุ่มคณะทำงาน ครูอาจารย์เห็นว่ากิจกรรมดังกล่าวนำไปสู่การพัฒนาวิชาชีพ แต่ก็มีปัญหาที่ผู้เกี่ยวข้องคาดหวังผลจากการทำงานมากเกินไป ผลงานน่าจะมีคุณภาพมาก เนื่องจากเป็นการทำงานที่นักวิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด ในขณะที่การทำงานแบบมีส่วนร่วมโดยผู้วิจัยอยู่เบื้องหลัง ก่อให้ผลที่ตามมาในทางบวกเช่นกัน คณะทำงานมีความชื่นชมในผลงาน เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของงาน และมีความพอใจในกระบวนการทำงาน พอใจในรายงานการประเมิน และเห็นว่าผลการทำงานดังกล่าวช่วยพัฒนาทักษะการประเมินอย่างมาก สำหรับการทำงานแบบมีส่วนร่วมแบบทั่วไป พบว่าคณะทำงานจะรู้สึกว่างงานที่ทำมีความยากมาก รู้สึกเครียดในการทำงาน รู้สึกว่าเป็นงานที่ทำหาย ใช้เวลา และยังมีปัญหาเรื่องการนัดหมายเวลาทำงานกับนักประเมินภายนอก ไม่สะดวกในการขอคำปรึกษายาก อย่างไรก็ตาม ผลสรุปสุดท้ายของการทำงาน แบบที่สามก็พบว่า การทำงานแบบหลังสามารถส่งผลทางบวกได้อย่างไม่คาดคิด เนื่องจากคณะทำงานมีการยอมรับในผลงานของตน เกิดความรู้สึกว่าตนเองเป็นตัวหลักสำคัญในการทำงาน ความคิดในกระบวนการทำงานมาจากกลุ่มคณะทำงานเป็นหลัก

มากาเรต และวิลลิส (Margaret Kilvington and Will Allen. 2001) ได้ใช้กระบวนการการประเมินแบบมีส่วนร่วมเพื่อเสริมสร้างประสิทธิผลของคณะทำงานโรงงานในการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ (A Participatory Evaluation Process to Strengthen the Effectiveness of Industry Teams in Achieving Resource Use Efficiency : The Target Zero Programme of Christchurch City Council) มีจุดประสงค์เพื่อหาแนวทางในการพัฒนาประสิทธิภาพของทีมงานให้สามารถปรับปรุงเพื่อสนับสนุนช่วยเหลือกิจกรรมการปฏิบัติให้เกิดความสูญเปล่าให้น้อยที่สุด

ในองค์กร วิธีดำเนินการวิจัย โดยทบทวนเอกสารเกี่ยวกับปัจจัยและกระบวนการที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาทีมงานและการปฏิบัติงาน และใช้การประเมินแบบมีส่วนร่วมในการประเมินประสิทธิผลของทีมงาน 9 ทีม ในโปรแกรม Target Zero ซึ่งการประเมินตามหัวข้อ ดังนี้ 1) เป้าหมาย 2) ผลลัพธ์และผลผลิต 3) โครงสร้างของทีมงาน 4) การทำงานของทีมงาน 5) ทักษะการทำงานของทีมงาน 6) กระบวนการโดยพิจารณา 2 ด้าน ได้แก่ 1) ภาระหน้าที่ – คุณสมบัติของทีมที่ทำงาน 2) กระบวนการ – การดำเนินงานโดยการสนับสนุนโดยทีมงานเองและการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ผลการวิจัย พบว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการทำงานของทีม ประกอบด้วย 1) การคัดเลือกสมาชิกของทีม 2) เครือข่ายการทำงานภายในองค์กรและภายนอกองค์กร 3) การแสดงความขอบคุณ และการเลื่อนระดับของช่องว่างของการประสบความสำเร็จ และ 4) วัฒนธรรมบริษัท และการสนับสนุนการจัดการ ในระยะที่สองของการประเมินได้แสดงผลประโยชน์บางประการของดำเนินงานกระบวนการประเมิน (เช่น มีหลักฐานที่บางทีมได้เรียนรู้บางสิ่งบางอย่างและใช้ข้อมูล)

สุวิทย์ ชันธาโรจน์. (2545) ได้ศึกษาเรื่อง การประเมินผลแบบมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาบนพื้นที่สูง โดยมีวิธีการศึกษาทั้งจากเอกสารวิชาการ ค้นคว้าจากรายงาน ประกอบกับการปฏิบัติจริงในกรณีตัวอย่างของโครงการต้นแบบพัฒนาชาวเขา เพื่อการพึ่งตนเอง จังหวัดตาก ซึ่งเป็นโครงการที่รับผิดชอบและดำเนินการโดยกองส่งเสริมชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ ร่วมกับองค์การความร่วมมือระหว่างประเทศญี่ปุ่นหรือไจก้า (JICA) โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี รูปแบบ และวิธีการประเมินผลโดยทั่วไป และศึกษารูปแบบและวิธีการประเมินผลแบบมีส่วนร่วมตลอดจนนำเสนอผลการประเมินผลแบบมีส่วนร่วมในประสบการณ์ของส่งเสริมชาวเขา ผลการศึกษาพบว่า การประเมินผลเป็นกิจกรรมที่สำคัญของโครงการเพื่อตรวจสอบว่าผลการปฏิบัติงานได้บรรลุตามเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และแผนที่ได้จัดทำไว้หรือไม่ รวมทั้งเป็นการศึกษาปัญหาอุปสรรคผลกระทบต่าง ๆ ของโครงการ ซึ่งจะมีข้อเสนอแนะเพื่อปรับปรุงแก้ไข ในขั้นต่อไป ในโครงการพัฒนาต่าง ๆ นั้น พบว่ามีแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงเทคนิค วิธีการประเมินผลที่แต่เดิมมักจะมอบให้เป็นภารกิจของนักวิชาการ หรือผู้เชี่ยวชาญจากภายนอก ซึ่งมองว่าเป็นเรื่องที่ย่างยากซับซ้อน ต่อมาได้มีวิวัฒนาการของเทคนิค “การประเมินผลแบบมีส่วนร่วม” โดยจะแสดงบทบาทร่วมกันระหว่างนักวิชาการหรือผู้เชี่ยวชาญจากภายนอกโครงการกับผู้เกี่ยวข้องในโครงการ ได้แก่ ประชากรกลุ่มเป้าหมาย และเจ้าหน้าที่โครงการ ซึ่งจะต้องร่วมกันออกแบบ ดำเนินการ วิเคราะห์ สรุป และรายงานการประเมินผล วิธีการแบบมีส่วนร่วมจะทำให้เกิดการเรียนรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อกลุ่มเป้าหมาย และการพัฒนาปรับปรุงโครงการให้ดียิ่งขึ้น

4.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษานั้น ได้มีผู้ศึกษาเป็นจำนวนมาก ซึ่งสามารถแบ่งลักษณะของการศึกษาได้ออกเป็น 3 ลักษณะ คือ

1. งานวิจัยที่ศึกษาสภาพ ปัญหาและความต้องการในการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา

วารภรณ์ วงศ์ใหญ่ (2540. บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดพิษณุโลก มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาและเปรียบเทียบสภาพและปัญหาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนา การศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดพิษณุโลก จำแนกตามที่ตั้งของโรงเรียนและการประสบความสำเร็จของโรงเรียน โดยใช้ทฤษฎีระบบ วิเคราะห์หาตัวแปร เพื่อจัดทำแบบสอบถามส่งให้กลุ่มตัวอย่าง 384 คน ประกอบด้วย ผู้บริหารโรงเรียน 48 คน ผู้นำชุมชน 96 คน และกรรมการศึกษา 240 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติพื้นฐานและทดสอบ t-test

ผลการวิจัยพบว่า

1. สภาพการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษาในระดับมากและมีปัญหาน้อย ทั้งปัจจัยป้อนเข้า กระบวนการ และผลผลิต โดยในส่วนของกระบวนการได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในด้านต่าง ๆ ได้แก่ 1.1) การบริหารงานความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน 1.2) การบริหารงานวิชาการ 1.3) การบริหารงานการเงิน 1.4) การติดตามประเมินผล

2. สภาพและปัญหาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการศึกษาของโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในชุมชนเมืองและนอกชุมชนเมืองไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.05 ทั้งภาพรวม และรายข้อ

3. สภาพและปัญหาการมีส่วนร่วมของชุมชนในโรงเรียนที่ประสบความสำเร็จและไม่ประสบความสำเร็จไม่แตกต่างกัน ยกเว้นมีความแตกต่างในปัญหาด้าน (1) การได้มาซึ่งคณะกรรมการศึกษา (2) คณะกรรมการศึกษาขาดความรู้เกี่ยวกับการศึกษาใหม่ ๆ (3) คณะกรรมการศึกษาไม่สามารถให้ข้อเสนอแนะในการพัฒนาโรงเรียน (4) คณะกรรมการศึกษาไม่สามารถพัฒนาสถานที่และสิ่งแวดล้อมของโรงเรียน (5) การที่โรงเรียนให้บริการชุมชน และ (6) การนำผลการประเมินไปใช้

4. ปัญหาของผู้นำชุมชนและคณะกรรมการการศึกษาคือ การไม่เข้าใจบทบาทของตน และไม่มีความรู้เรื่องปัญหาและนโยบายการศึกษาใหม่ ๆ จึงเสนอแนะให้มีการจัดอบรมสัมมนา เกี่ยวกับบทบาทหน้าที่และความเคลื่อนไหวทางการศึกษาและให้ชุมชนเลือกคณะกรรมการศึกษาเอง

ต่อมา ธีรภัทร์ เจริญดี (2542 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในโรงเรียน ประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติเขตการศึกษา 11 โดยศึกษา การปฏิบัติและความคาดหวังของผู้ปกครองเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในโรงเรียนประถมศึกษา กลุ่มตัวอย่างได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียน 100 คน ผู้ปกครองนักเรียน 300 คน โดยระบุนการมีส่วนร่วม ของผู้ปกครอง ประกอบด้วย 4 ด้าน คือ 1) ด้านงานวิชาการ 2) ด้านงานบริหาร 3) ด้านการพัฒนา นักเรียน และ 4) ด้านการติดต่อสื่อสาร เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสอบถามผู้บริหารโรงเรียน และแบบ สอบถามผู้ปกครองนักเรียน ผลการวิจัยพบว่า ผู้ปกครองในโรงเรียนประถมศึกษา มีส่วนร่วมในงาน ทั้ง 4 งาน อยู่ในระดับปานกลาง แต่ในความคาดหวังนั้นต้องการให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในงาน ทั้ง 4 งาน อยู่ในระดับมาก

ในขณะที่ พจนา เทียนธาดา (2543. บทคัดย่อ) ทำการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในระดับประถมศึกษาของโรงเรียนที่ได้รับการรับรองมาตรฐานคุณภาพ การศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนกรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยเก็บรวบรวม ข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม และสัมภาษณ์ ผู้บริหารโรงเรียน ผู้ช่วยผู้บริหารฝ่ายวิชาการ ครู และ คณะกรรมการโรงเรียน เกี่ยวกับลักษณะการมีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร ผลการวิจัยก็พบว่า ชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการปรับและ/หรือสร้างหลักสูตรท้องถิ่นได้แก่ ผู้ปกครอง ศิษย์เก่า และ ผู้ทรงคุณวุฒิ โดยเข้ามาในลักษณะเป็นผู้ให้ข้อมูลพื้นฐาน ร่วมวิเคราะห์สภาพปัญหา และ ความ ต้องการของชุมชน ตลอดจนเป็นวิทยากรท้องถิ่น แต่ในแง่การบริหารหลักสูตรและการประเมิน หลักสูตรนั้น พบว่าชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมน้อย ทั้งนี้เนื่องจากนโยบายของโรงเรียนไม่เอื้อให้ทำ โรงเรียนและชุมชนเวลาว่างไม่ตรงกัน

ในปีเดียวกัน สุทธิรักษ์ พิณฑกานนท์ (2543. บทคัดย่อ) ก็ทำการศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วม ของชุมชนในการจัดการศึกษาโดยเน้นเรื่องการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเช่นเดียวกัน ซึ่งผู้วิจัยทำการ ศึกษาด้วยวิธีการเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยพบว่าชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาทุกขั้นตอน ได้แก่ 1) การแต่งตั้งคณะกรรมการโรงเรียน ชุมชนมีส่วนร่วม โดยการให้ข้อมูลทางอ้อมว่าควรจะแต่งตั้งใคร 2) การประชุมเพื่อดำเนินงานชุมชนมีส่วนร่วมโดยส่งตัวแทนในฐานะกรรมการการศึกษาของโรงเรียน 3) การสำรวจเก็บข้อมูล ชุมชนมีส่วนร่วมโดยเป็นผู้ให้ข้อมูล 4) การกำหนดหลักการจุดมุ่งหมายของ หลักสูตร ชุมชนมีส่วนร่วมโดยเป็นผู้ให้ข้อมูล 5) การกำหนดความเหมาะสมของผู้รับบริการชุมชน

ก็มีส่วนร่วมโครงการให้ข้อมูลอีกเช่นเดียวกัน 6) การสร้างรายละเอียดต่าง ๆ ของเนื้อหาสาระ ชุมชนร่วมโดยให้และสร้างรายละเอียด 7) การวิเคราะห์ความเป็นไปได้ของเนื้อหาชุมชนมีส่วนร่วม โดยการร่วมวิเคราะห์ และให้ข้อเสนอแนะ และ 8) การนำเนื้อหาสาระไปใช้ก็ร่วมโดยเป็นวิทยากร ท้องถิ่น ดังนั้นกล่าวโดยสรุปแล้วข้อค้นพบจากงานวิจัยของสุทธิรักษ์ คล้ายคลึงกับงานวิจัยของ พจนา เทียนธาดา

ลำราญ หาญประเสริฐ (2544. บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมจัดการศึกษาของ คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โรงเรียนประถมศึกษาลังกัดสำนักงานการประถมศึกษา อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ กรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน เครื่องมือที่ใช้ เป็นแบบสำรวจแบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ผลการวิจัยสรุปว่า 1) สภาพการมีส่วนร่วมโดยภาพรวม คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีส่วนร่วมอยู่ในระดับ "ปานกลาง" เกือบทุกด้าน กรรมการจากชุมชนมีส่วนร่วม "น้อย" เกือบทุกด้าน ส่วนกรรมการจากครู และผู้บริหารโรงเรียนมีส่วนร่วม "มาก" เกือบทุกด้าน 2) ปัญหาการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาอยู่ในระดับ "ปานกลาง" เรียงลำดับจากมากไปหาน้อยคือ (1) ปัญหาที่เกิดจากกรรมการสถานศึกษา (2) ปัญหาที่เกิดจากบุคลากรของโรงเรียน (3) ปัญหาเกิดจากกระบวนการบริหาร 3) สภาพความต้องการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสถานศึกษาอยู่ในระดับ "มาก" โดยความต้องการมากที่สุดอันดับต้นคือ การส่งเสริมและสนับสนุนให้เด็กทุกคนในเขตบริการได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน อย่างทั่วถึงมีคุณภาพและได้มาตรฐาน การส่งเสริมให้มีการพิทักษ์สิทธิเด็ก ดูแลเด็กพิการ เด็กด้อยโอกาสและเด็กที่มีความสามารถพิเศษให้ได้รับการพัฒนาตามศักยภาพ การเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ประสานงานกับองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่น

ส่วนประภาพรรณ ไชยวงษ์ (2545. บทคัดย่อ) ได้ทำการวิเคราะห์บทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลในการจัดการศึกษาและการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยใช้วิธีวิจัยเชิงพรรณนา และการวิจัยจากกรณีศึกษา จำนวน 2 แห่ง โดยพิจารณาเลือก อบต.ที่มีบทบาทด้านการศึกษามาก 1 แห่ง และอบต. ที่มีบทบาทด้านการศึกษาน้อยอีก 1 แห่ง ซึ่งผลการวิจัยพบว่า

1) บทบาทที่ปฏิบัติจริง : อบต. ส่วนใหญ่จัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยมากกว่าการศึกษาในระบบ ส่วนการศึกษาในระบบจัดระดับก่อนประถมศึกษา การศึกษานอกระบบที่จัดมากที่สุดคือจัดอบรมด้านสิ่งแวดล้อม การศึกษาตามอัธยาศัยครอบคลุมการจัดศูนย์กีฬา นันทนาการ และที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน เรื่องที่ดำเนินการส่วนใหญ่คือ การป้องกันและแก้ไขปัญหานักเรียน และการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนส่งเด็กเข้าเรียนสำหรับการมีส่วนร่วมจัดการศึกษา

อบต. ส่วนใหญ่ร่วมจัดในระดับก่อนประถมศึกษา และประถมศึกษา และมีส่วนร่วมจัดการศึกษา ทั้ง 3 รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

ในขณะที่ ประทุมทิพย์ พ่วงวัฒนวงศ์ (2545) ได้ศึกษาสภาพ และปัญหาการมีส่วนร่วม พัฒนาการศึกษาร่วมของชุมชนในโรงเรียนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดพิจิตร โดยพบว่าสภาพการมีส่วนร่วมพัฒนาการศึกษานั้น ชุมชนมีส่วนร่วมในระดับปานกลางทุกด้าน เมื่อพิจารณารายด้าน พบว่า ชุมชนมีส่วนร่วมพัฒนาการศึกษาด้านกิจกรรมชุมชนสัมพันธ์มากที่สุด ส่วนด้านการเรียนการสอนมีส่วนร่วมน้อยที่สุด สำหรับปัญหาพบว่าในเรื่องของการมีส่วนร่วม พัฒนาการศึกษาด้านบริหารจัดการ มีปัญหามากที่สุด นอกจากนี้ยังได้จำแนกตามประเภทของ คณะกรรมการ โดยคณะกรรมการสถานศึกษาที่เป็นผู้แทนครูมีระดับการมีส่วนร่วมสูงสุด ทั้งในภาพรวมและรายด้าน ส่วนผู้แทนผู้ปกครองมีระดับการมีส่วนร่วมน้อยที่สุดทั้งโดยภาพรวมและรายด้าน

วิจิตรา ไสยะ (2545) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของบุคลากรท้องถิ่นในการพัฒนาหลักสูตร ท้องถิ่นในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ เขตการศึกษา 8 ได้ผลการวิจัยว่า 1) ด้านนโยบายในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ศึกษาพิเศษ ผู้บริหารโรงเรียน และครูส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย ส่วนสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และผู้นำท้องถิ่นส่วนใหญ่มีส่วนร่วมโดยการแสดงความคิดเห็นในการกำหนดนโยบาย แต่ผู้ปกครองนักเรียนยังไม่มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย 2) ด้านการปรับหลักสูตรแม่บทให้เข้ากับสภาพ ท้องถิ่น ศึกษาพิเศษ และผู้บริหารโรงเรียนส่วนใหญ่มีส่วนร่วมโดยการเป็นผู้สนับสนุนครู ครูส่วนใหญ่เป็นผู้ดำเนินการปรับหลักสูตรแม่บท ส่วนผู้ปกครองนักเรียน และผู้นำท้องถิ่นส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือด้านทุนทรัพย์ และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลส่วนใหญ่ให้การสนับสนุนการจัดสรรงบประมาณให้แก่โรงเรียน 3) ด้านการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นเสริมหลักสูตรแม่บท ศึกษาพิเศษส่วนใหญ่ให้การสนับสนุนในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น และร่วมเป็นคณะกรรมการในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่น ในขณะที่ผู้บริหารโรงเรียน ครู ผู้ปกครองนักเรียน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และผู้นำท้องถิ่นส่วนใหญ่ ไม่มีส่วนร่วมในการสร้างหลักสูตรท้องถิ่นเสริมหลักสูตรแม่บท

ศุภมาศ การะเกตุ (2545. บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของ คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานประจำโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดพิษณุโลก โดยมีกลุ่ม ตัวอย่างที่ให้ข้อมูลได้แก่ คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานประจำโรงเรียนประถมศึกษา สังกัด สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดพิษณุโลก ปีการศึกษา 2544 จำนวน 1,005 คน เครื่องมือที่ใช้ เป็นแบบมาตราประมาณค่า (Rating Scale) วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบสมมุติฐาน โดยการวิเคราะห์ความแปรปรวน

ทางเดียว ผลการวิจัยสรุปได้ว่า 1) คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนรายด้าน ได้เข้าไปมีส่วนร่วมด้านสนับสนุนการศึกษาในระดับมาก ส่วนด้านบริหารและการจัดการ ด้านวิชาการ มีส่วนร่วมอยู่ในระดับปานกลาง 2) เมื่อจำแนกตามประเภทของคณะกรรมการ พบว่า คณะกรรมการสถานศึกษาที่เป็นผู้แทนครู มีระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาสูงที่สุดทั้งในภาพรวมและรายด้าน ส่วนผู้แทนผู้ปกครอง มีระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาน้อยที่สุดทั้งในภาพรวมและรายด้าน 3) ผลการเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาโดยจำแนกตามประเภทคณะกรรมการ โดยรวมด้านบริหารและการจัดการ ด้านการสนับสนุนการศึกษาแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนด้านวิชาการไม่แตกต่างกัน

ทูลธรรม วรรณคำ (<http://www.thaiedresearch.org>) ทำการศึกษาเรื่องการบริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างยั่งยืนในเขตการศึกษา 12 งานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้สำรวจความคิดเห็นของครู ผู้บริหาร และชุมชนว่าควรจะมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาทางด้านใดบ้าง ผลการวิจัยพบว่า ผู้ตอบแบบสำรวจความคิดเห็นมีความเห็นว่าควรมีส่วนร่วมในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงตามลำดับค่าเฉลี่ยดังนี้ ด้านอาคารสถานที่ ด้านความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและสถานศึกษา ด้านกิจการนักเรียน และด้านวิชาการ

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสภาพ ปัญหาและความต้องการการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาทั้งหมดนี้ สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษานั้น ส่วนใหญ่พิจารณาไปที่ภารกิจของโรงเรียน ด้านต่าง ๆ ซึ่งสรุปได้ดังนี้

1. ด้านวิชาการ/ด้านการจัดการเรียนการสอน/ด้านการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น
2. ด้านบริหารและการจัดการ
3. ด้านการพัฒนานักเรียน /ด้านกิจการนักเรียน
4. ด้านการสนับสนุนการศึกษา /ด้านทุนทรัพย์ /ด้านการสนับสนุนการจัดสรรงบประมาณ
5. ด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน /ด้านกิจกรรมชุมชนสัมพันธ์/ด้านการติดต่อ

สื่อสารประชาสัมพันธ์

6. ด้านการบริหารทั่วไป /ด้านอาคารสถานที่

เมื่อพิจารณาในแง่ของสภาพการมีส่วนร่วมจะให้ผลการวิจัยที่ค่อนข้างหลากหลาย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกิจกรรมที่เข้าไปมีส่วนร่วม และผู้ที่ให้ ข้อมูล โดยถ้ากิจกรรมหรือภาระงาน ที่เข้าไปร่วมเป็นเรื่องที่ต้องใช้การคิดวิเคราะห์และตัดสินใจ เช่น การกำหนดนโยบายโรงเรียน จะเห็นว่าผลการวิจัย

ส่วนใหญ่ชุมชนจะเข้าไปร่วมน้อย แต่ถ้าในเรื่องของการสนับสนุนทรัพยากร ทุนทรัพย์ หรือให้ข้อมูลพื้นฐาน จะมีส่วนร่วมปานกลาง ถึงระดับมาก นอกจากนี้ถ้าผู้ให้ข้อมูลเป็นผู้ที่มีศักยภาพ ในการมีส่วนร่วมยอมให้ผลการวิจัยว่ามีส่วนร่วมในการงานอยู่ในระดับมาก ซึ่งจากงานวิจัยทั้งหมด ที่กล่าวมา ได้กำหนดผู้ให้ข้อมูลหรือเป็นตัวแทนชุมชนดังนี้

1. คณะกรรมการโรงเรียน/กรรมการสถานศึกษา
2. ผู้บริหารโรงเรียน /ผู้ช่วยผู้บริหารฝ่ายวิชาการ /ครู
3. ผู้ปกครองนักเรียน
4. ผู้นำชุมชน/ผู้นำศาสนา ,ผู้นำองค์กรเอกชน ,
5. ประธานกรรมการบริหาร อบต. / ปลัด อบต
6. ผู้อำนวยการศูนย์บริหารการศึกษาออกโรงเรียน
7. คีษานีเทศก์
8. บุคคลสำคัญที่มีส่วนในการส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

2. งานวิจัยที่ศึกษาปัจจัย หรือเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา

ชูชาติ พ่วงสมจิตร (2541) ได้ศึกษาปัจจัยที่ส่งเสริมและปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนประถมศึกษา ในเขตปริมณฑลกรุงเทพมหานคร พบว่า ปัจจัยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียนจำแนกได้ 3 ด้าน คือ 1) ปัจจัยเกี่ยวกับสภาพแวดล้อม ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ การเมืองการปกครองและระบบราชการ และด้านสังคมและวัฒนธรรม 2) ปัจจัยเกี่ยวกับชุมชน ได้แก่ ความศรัทธาต่อการศึกษาและโรงเรียน ความรู้สึกที่ตนเองเป็นเจ้าของโรงเรียน ความเป็นห่วงบุตรหลานจากภัยยาเสพติด สถานภาพที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนและชุมชน ความคาดหวังของชุมชนต่อโรงเรียน ลักษณะนิสัยพื้นฐานของคนในชุมชน ระบบเครือข่ายที่เข้มแข็งของชุมชน การมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง การส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้ที่มีความพร้อมได้มีโอกาสเข้ามาทำงานให้กับโรงเรียน การพิจารณาว่าตนเองมีความพร้อมและมีความสำคัญต่อชุมชนทำให้เสนอตัวเข้ามาทำงานให้กับชุมชน และการเห็นแก่ความเจริญของโรงเรียน 3) ปัจจัยเกี่ยวกับโรงเรียน ได้แก่ บุคลากรในโรงเรียน ส่วนปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนกับโรงเรียน ได้แก่ 1) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ 2) ปัจจัยด้านการเมืองการปกครอง 3) ปัจจัยเกี่ยวกับชุมชน 4) ปัจจัยเกี่ยวกับโรงเรียนซึ่งประกอบด้วย 4.1) ปัจจัยเกี่ยวกับบุคลากรของโรงเรียน 4.2) ปัจจัยเกี่ยวกับวิธีปฏิบัติงานของโรงเรียน 4.3) ปัจจัยเกี่ยวกับผลการปฏิบัติงาน

ของโรงเรียน 4.4) ปัจจัยเกี่ยวกับโรงเรียนด้านอื่น ๆ ได้แก่ (1) ข้าราชการของโรงเรียนออกไปสู่ชุมชน (2) ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับโรงเรียนไม่ดี (3) โรงเรียนขาดบุคลากรที่มีความสามารถในการเชื่อมโยงชุมชนเข้ากับโรงเรียน (4) โรงเรียนและคณะกรรมการโรงเรียนยังไม่ร่วมมือกันทำงานอย่างเต็มที่

ในปีต่อมา ชำนาญ ปาณวงษ์ (2542) ก็ได้ศึกษาเรื่องลักษณะเดียวกัน โดยศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา โรงเรียนประถมศึกษา ซึ่งได้แก่ สภาพชุมชนเป็นแบบชนบทพึ่งพาอาศัยกันและกัน ชุมชนมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก มีอาชีพอื่นเสริม และมีการรวมกลุ่มอาชีพกัน ชุมชนกับครูมีความสนิทสนมกันดี ผู้บริหารใส่ใจต่อนโยบายในด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ครูพักอาศัยอยู่ในชุมชน สถานภาพของครูส่วนใหญ่โสด มีอายุน้อย มีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะทำให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม

นอกจากนี้งานวิจัยของ สุมาศ การเกตุ (2546) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานประจำโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดพิษณุโลก ในเขตเทศบาล และนอกเขตเทศบาล โดยแบ่งออกเป็น 2 ด้าน คือ ด้านคณะกรรมการและด้านโรงเรียน ซึ่งได้ผลการวิจัยว่า ปัจจัยที่สนับสนุนด้านคณะกรรมการ ได้แก่ การเป็นคนในชุมชน การมีเวลาว่าง การเป็นศิษย์เก่า ผลตอบแทน ส่วนด้านโรงเรียน ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน การปฏิบัติของผู้บริหาร และคณะครู ส่วนปัจจัยที่เป็นอุปสรรคด้านคณะกรรมการ ได้แก่ การไม่รู้บทบาทหน้าที่ การไม่มีเวลาว่าง ไม่ได้เป็นคนในพื้นที่ สถานที่ไม่เอื้อส่วนด้านโรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนมีการจัดประชุมบ่อย ผู้บริหาร และคณะครูไม่ให้ความสำคัญกับชุมชน

3. งานวิจัยที่ศึกษารูปแบบหรือแบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา

ศิริกาญจน์ โกสมภัก (2542) ได้ศึกษาลักษณะและเงื่อนไข รวมทั้งกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนเพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานจากปรากฏการณ์ในชุมชน พบว่าสภาพการมีส่วนร่วมของชุมชน และโรงเรียนในการจัดการศึกษาในชุมชน ในภาคปฏิบัติของการมีส่วนร่วมนั้น ยังไม่สอดคล้องกับนโยบายการมีส่วนร่วมของหน่วยงาน ที่กำหนดนโยบายในการจัดการศึกษา และยังไม่สอดคล้องกับอุดมการณ์ของการมีส่วนร่วม เนื่องจากการให้ความหมายการมีส่วนร่วมต่างกัน โดยในระดับนโยบายให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่าเป็นแบบหุ้นส่วน (Partner participation) คือ การเป็นเจ้าของโรงเรียนร่วมกัน แต่ความหมายการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียนมีลักษณะของการร่วมมือซึ่งกันและกัน โดยที่โรงเรียนเป็นฝ่ายที่สามารถกำหนดความต้องการของโรงเรียนในส่วนที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม และดำเนินการให้เกิดการมีส่วนร่วมใน

ลักษณะที่โรงเรียนต้องการ สำหรับกระบวนการมีส่วนร่วม นั้น มีขั้นตอนสำคัญ ๆ 8 ขั้นตอน ได้แก่

1) ศึกษาข้อมูลพื้นฐานก่อนร่วมดำเนินการ 2) สร้างความสัมพันธ์กับประชาชนในชุมชน

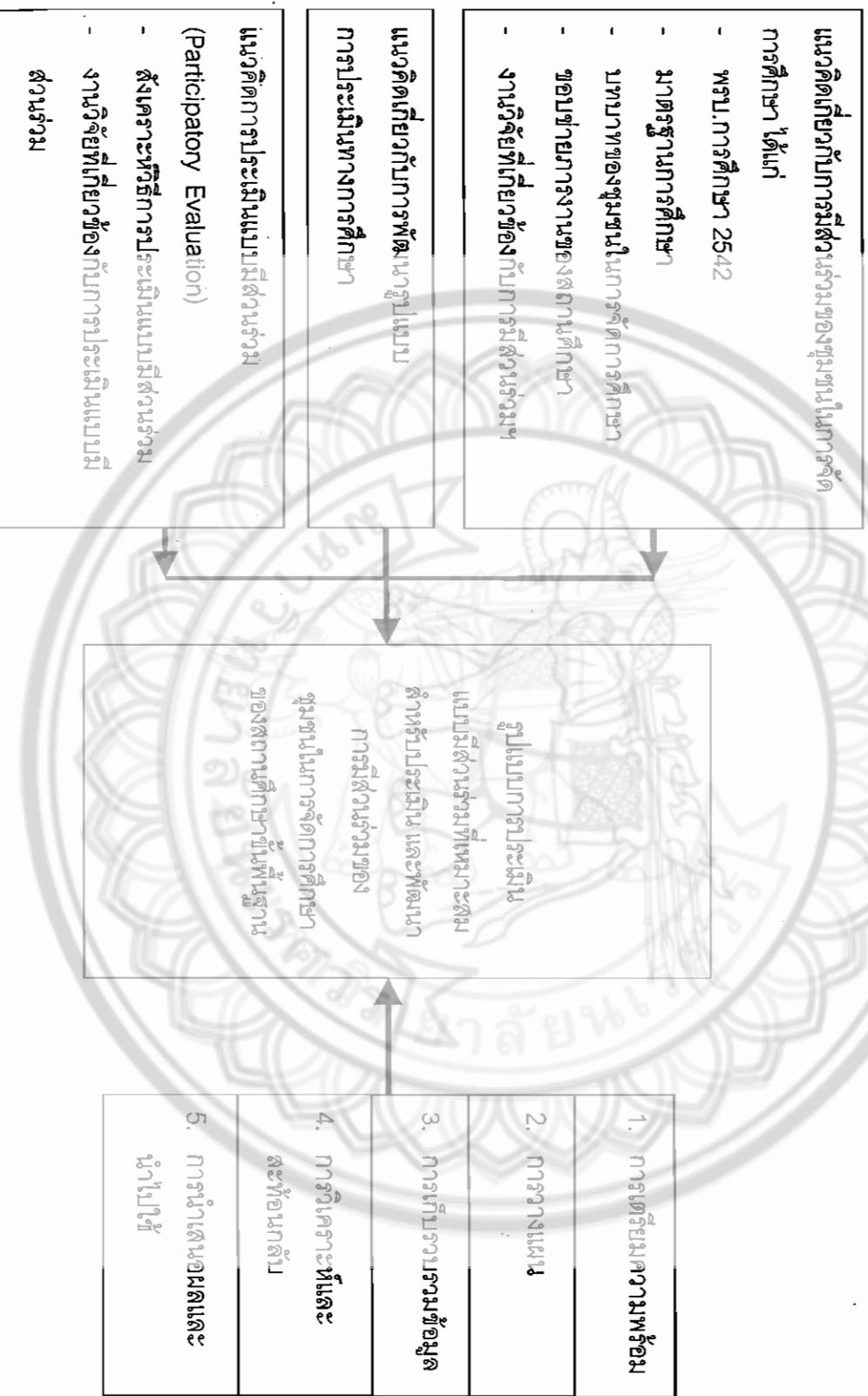
3) สร้างเครือข่ายของกลุ่มผู้มีส่วนร่วม 4) การสร้างกิจกรรม 5) การต่อรองเพื่อดำเนินการ

6) การร่วมดำเนินการ 7) การร่วมกันประเมินผลการดำเนินการ และ 8) การร่วมรับผลประโยชน์

จากการดำเนินการ จึงทำให้สรุปได้ว่า แบบแผนการมีส่วนร่วมของชุมชนและโรงเรียน เพื่อการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน เป็นแบบเหลื่อมล้ำ (Inequity participatory pattern) ตามบทบาทการมีส่วนร่วม คุณสมบัติของผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมและกิจกรรมที่โรงเรียนต้องการให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งสามารถจำแนกตามหมวดหมู่ของคุณสมบัติ เป็น 3 แบบแผนย่อยคือ แบบแผนการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ (Full participatory pattern) แบบแผนการมีส่วนร่วมเป็นบางส่วน (Partial participatory pattern) และแบบแผนการมีส่วนร่วมแบบชายขอบ (Marginal participatory pattern) ส่วนเงื่อนไขการมีส่วนร่วม นั้น ได้แก่ เงื่อนไขทางด้านบริบทของชุมชน คือ เงื่อนไขที่เกี่ยวกับความคิดพื้นฐานที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชน เงื่อนไขด้านสภาพแวดล้อมของชุมชน และเงื่อนไขด้านโรงเรียน

ท้ายสุดเป็นงานวิจัยที่เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชน ได้แก่ งานวิจัยของ บุญเรียง ขจรศิลป์ (<http://www.thaiedresearch.org>) เรื่องกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นที่เอื้อต่อการพัฒนาการเลี้ยงโคนม : กรณีศึกษาจังหวัดราชบุรี งานวิจัยเรื่องนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ในการพัฒนาหลักสูตรการนำหลักสูตรไปใช้ รวมทั้งการประเมินหลักสูตร ในแต่ละขั้นตอนจะใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วมดำเนินการวิจัย ซึ่งบุคคลที่เข้ามามีส่วนร่วม ก็มีอย่างหลากหลาย อาทิ ครู ผู้บริหาร ศึกษานิเทศก์ วิทยากรท้องถิ่น เกษตรกรที่เลี้ยงโคนม ประธานสหกรณ์นมโค ผู้นำชุมชน ผู้ปกครองนักเรียน เป็นต้น ผลจากการวิจัยได้ข้อค้นพบที่สำคัญหลายประการ เช่น คณะครูได้เปลี่ยนพฤติกรรม การสอน จากครูเป็นศูนย์กลาง เปลี่ยนเป็นนักเรียนเป็นศูนย์กลาง ชุมชน และองค์กรท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน นักเรียนมีความสามารถทำงานเป็นที่มากขึ้น และมีความกล้าคิด กล้าแสดงออก ตลอดจนมีความคิดสร้างสรรค์มากขึ้นด้วยเช่นกัน จากผลงานวิจัยของบุญเรียง ขจรศิลป์ ดังกล่าวนี้อาจกล่าวได้ว่าเน้นงานที่ใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ได้ครบวงจรมากที่สุด นับตั้งแต่ขั้นการสร้าง การใช้ และการประเมินหลักสูตร

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย